

UPPSALA
UNIVERSITET

Solcellspaneler på kulturhistoriska tak – En skänk från ovan?

En komparativ fallstudie om Fläckebo kyrka och Stuguns nya kyrka

Uppsala universitet

Campus Gotland

2019

Examensuppsats i kulturvård

Författare: Humla Piltto Dahl

Handledare: Christer Gustafsson

UPPSALA
UNIVERSITET

Författare <i>Author</i>	Humla Piltto Dahl
Titel och undertitel	Solcellspaneler på kulturhistoriska tak – En skänk från ovan? En komparativ fallstudie om Fläckebo kyrka och Stuguns nya kyrka
<i>Title and subtitle</i>	<i>Solar panels on historical roofs - A gift from above? A comparative case study about the Fläckebo church and Stugun's new church</i>
Handledare <i>Tutor</i>	Christer Gustafsson
Examensarbete i kulturvård (kandidatexamen) 180hp	
Ventilerad <i>Defended</i>	Vårtermin 2019 <i>Spring term 2019</i>

Följande undersökning är en komparativ fallstudie av två tillståndsansökningar, genomförda i enlighet med Kulturmiljölag 1988:950, gällande solcellspaneler på kyrkligt kulturminne. Undersökningar belyser Fläckebo kyrka i Västmanlands län och Stuguns nya kyrka i Jämtlands län och studerar hur dessa fått avslag, respektive bifall till montering av solcellspaneler på kyrkobyggnadernas tak. Syftet med undersökningen är att studera om KML-relaterade ärenden bedöms olika i tid och rum.

För att förklara skillnaderna mellan fallen används analysmetoden "Most Similar Systems Design". Undersökningen visar att rättspraxis är oförändrat men att praxis vid handläggning av dessa ärenden skiljer sig åt.

The following study is a comparative case study of two applications regarding installation of solar panels on cultural valuable churches. The study investigates Fläckebo church in Västmanland County and Stugun's new church in Jämtland County and how these have been rejected or approved to install solar panels. The purpose of the research has been to study whether Cultural Heritage Act-related issues are assessed differently in time and space.

To explain the differences between the cases, the analysis method "Most Similar Systems Design" is used. The study shows that the interpretation of the law should be unchanged, but that practices in handling these cases differ.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 Inledning.....	1
Introduktion.....	1
Problemformulering.....	1
Syfte.....	2
Frågeställningar	2
Avgränsningar.....	3
Disposition.....	3
Metod och material.....	4
Material till fallstudien	4
Urval.....	4
Komparativ analys av fallstudien.....	5
Intervju.....	7
Fältstudie.....	8
Källkritik.....	8
Begreppsförklaring	10
Kulturvård.....	10
Solenergi.....	10
Domstolar.....	11
2 Bakgrund	12
Reglering av kyrkligt kulturminne	12
Rätten.....	14
Teoretiska perspektiv	15
Bevara, använd och utveckla.....	15
Forskningsöversikt.....	18
Den föränderliga kulturmiljövården.....	18
En hållbar balans.....	19
3 Undersökning / Resultat och analys.....	21
Synen på solcellspaneler	21
Svenska kyrkan.....	21
Länsstyrelserna	22
Riksantikvarieämbetet	23
Fallet Fläckebo	24

Fläckebo kyrka.....	24
Handläggningsprocessen.....	25
Fallet Stugun.....	31
Stuguns nya kyrka	31
Handläggningsprocessen.....	32
Resultat	34
Tabell 1:1 Grundläggande aspekter	34
Tabell 1:2 Tekniska aspekter	35
Tabell 1:3 Handläggningsprocessen	35
Analys	36
Analys av oberoende faktorer	36
Analys av beroende faktorer.....	38
Många likheter	39
4 Diskussion	40
Slutsatser.....	43
Förslag till fortsatt forskning	43
5 Referenslista	45
Otryckt material	45
Internetkällor	45
Personlig kommunikation.....	46
Fältstudie.....	46
Föreläsning.....	46
Akademisk avhandling	46
Dokument.....	46
Flödesscheman	47
Tryckt material.....	47
Litteratur	47
Lagar och författningar.....	48
Bilagor	49
Bilaga 1.....	49
Bilder Fläckebo kyrka	49
Bilaga 2.....	50
Bilder Stuguns nya kyrka.....	50

1 Inledning

Som en del av forskningsprojektet ”Rätten, hållbar energianvändning och bevarande av kulturhistoriska värden” har jag undersökt praxis vid tillståndsansökan för solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen. Hållbar utveckling samt den nya teknologins vara eller icke vara i kulturhistoriskt värdefulla byggnader är två, för mig, intressanta ämnen vilket gjorde beslutet att hoppa på forskningsprojektet enkelt.

Introduktion

De kulturpolitiska målen säger att det statliga kulturmiljöarbetet ska främja ett hållbart samhälle med en mångfald av kulturmiljöer som bevaras, används och utvecklas.¹ Målkonflikter kan dock uppstå mellan kulturvårdens och miljövårdens intressen. Detta är ett tydligt dilemma för våra kyrkliga kulturminnen som ska bevaras, användas, utvecklas och samtidigt tillmötesgå de globala hållbarhetsmålen, som till exempel det om hållbar energi för alla.²

Svenska kyrkan tillmötesgår kulturvårdens intressen i och med att de brukar och bevarar de kyrkliga kulturminnena. Men genom sitt kyrkliga uppdrag, att de vill värna om skapelsen, det vill säga vårda om allt gott som Herren har skapat, finns en strävan om att tillmötesgå även miljövårdens intressen. Inom Svenska kyrkans fastighetsförvaltning ska uppdraget om att värna om skapelsen nås genom en minskad energianvändning samt övergång till förnyelsebar energi.³

Solenergi på kyrkliga kulturminnen kan ses som den ultimata lösningen på konflikten mellan kulturvården och miljövårdens intressen. Solenergi kan bidra till att uppnå de kulturpolitiska målen genom att församlingarnas ekonomiska förutsättningar för drift och underhåll av de kyrkliga kulturminnena främjas. Detta samtidigt som solenergi kan bidra till det globala hållbarhetsmålet om just hållbar energi för alla.

Men solenergi i form av solcellspaneler innebär ofta stora synliga ingrepp, framförallt exteriört, vilket kan stå i konflikt med Kulturmiljölag 1988:950 (KML) samt Plan- och bygglag 2010:900 (PBL). Det handlar därför om att nå de kulturpolitiska målen och de globala hållbarhetsmålen utan att kulturhistoriska värden förstörs, förminskas eller förvanskas.

Problemformulering

Fram till år 2018 hade endast tre tillståndsansökningar gällande solcellspaneler på kyrkobyggnader skyddade av KML lämnats in till landets länsstyrelser. Samtliga av dessa fick avslag på sina tillståndsansökningar.⁴ En av dessa var Fläckebo kyrka vars ärende togs ända upp till Högsta förvaltningsdomstolen, 2007, och avgörandet blev därmed ett prejudikat.⁵

¹ Proposition 2012/13:96 Kulturmiljöns mångfald S.35

² <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-7-hallbar-energi-alla/> - Hämtad 2019-05-20

³ Vägledning, Solenergi i skyddade kyrkomiljöer, Dnr Ks 2016/0075

⁴ Mejlkorrespondens med stiftet inom Svenska kyrkan, 2019

⁵ RÅ 2007:75

KML har inte ändrats eller uppdaterats sedan 2002 och fram till 2018 hade, som ovan nämnts, inga ansökningar beviljats tillstånd. Med sedan mars 2018 har nu två kyrkliga kulturminnen fått beviljade tillstånd till installation av solcellspaneler. Dessa två kyrkor är Stuguns nya kyrka i Jämtlands län samt Virke kyrka i Skånes län. Ytterligare fem ansökningar handläggs även hos respektive länsstyrelse i skrivande stund.⁶

Det syns en tendens till ökning i antal ansökningar samt beviljade tillstånd. Det är därför viktigt att identifiera om praxis vid handläggning av KML-ärenden skiljer sig åt, både i tid och rum. Detta för en rättssäker tillämpning av KML. Skulle skillnader i praxis identifieras kan åtgärder vidtas som till exempel tydligare vägledning eller att KML uppdateras så att den passar dagens samhälleliga mål och värderingar.

Syfte

I undersökningen studeras två ansökningar och följande handläggningsprocesser som avser ändring av kyrkligt kulturminne i syfte att installera solcellspaneler.

Det första fallet, Fläckebo kyrka i Västmanlands län, avslutades 2007 med ett avslag i Högsta förvaltningsdomstolen och solcellspanelerna fick därmed inte installeras på kyrktaket. Det andra fallet, Stuguns nya kyrka i Jämtlands län, fick tillstånd till installation av solcellspaneler 2018 av länsstyrelsen, utan en efterföljande rättslig process. Solcellspanelerna är nu monterade och i drift.

Syftet med undersökningen är att studera om praxis vid handläggningsprocessen för tillståndsansökningar gällande solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen skyddade av KML 4 kap. har förändrats sedan Högsta förvaltningsdomstolens avgörande för Fläckebo kyrka 2007. Undersökningen syftar även till att belysa Svenska kyrkans, länsstyrelsernas och Riksantikvarieämbetets (RAÄ) inställning till solcellspaneler monterade på kyrkliga kulturminnen samt om den har förändrats under de senaste tio åren.

Undersökningen avser även att undersöka om det är lättare att få tillstånd till installation av solcellspaneler på kyrkligt kulturminne idag än för tio år sedan.

Frågeställningar

Undersökningen utgår från följande frågeställningar:

- Vad skiljer den nekade tillståndsansökan för solcellspaneler på Fläckebo kyrka och den beviljade tillståndsansökan vid Stuguns nya kyrka åt?
- Har Svenska kyrkans, länsstyrelsernas och Riksantikvarieämbetets tolkning av Kulturmiljölagen, i fråga om solcellspaneler på kyrkligt kulturminne, förändrats sedan Högsta förvaltningsdomstolens dom för Fläckebo kyrka 2007?

⁶ Ibid.

Avgränsningar

I den här undersökningen studeras tillståndsansökan och följande handlägningsprocess för Fläckebo kyrka samt Stuguns nya kyrka. Avgränsningen är gjord då de utvalda fallen representerar det fallet som satte ett prejudikat, det vill säga Fläckebo Kyrka, samt det första fallet fick tillstånd trots rättspraxis, det vill säga Stuguns nya kyrka. Dessa två lämpar sig därför väl för att besvara undersökningens frågeställningar.

Virke kyrka, som är den andra kyrkan skyddad av KML som fått tillstånd till att montera solcellspaneler, tas inte med i undersökningen. Anledningen är främst den rådande tidsramen. Att Virke kyrka inte valdes istället för Stuguns nya kyrka som jämförande exempel beror på flera faktorer. Fläckebo kyrka och Stugun har fler jämförbara aspekter. Ansökningarna avser till exempel liknande installationer, det vill säga utanpåliggande istället för integrerade så som det är på Virke. De har även liknande takkonstruktioner och taktäckning. Det är med andra ord lättare att uppdaga vad som sticker ut när det finns många liknande aspekter. På Stuguns nya kyrka var även installationen slutförd och kunde ses på plats till skillnad från Virke. Med mer tid hade Virke kyrka kunnat tas med i undersökningen som en ytterligare parameter. Det skulle skapa bättre förutsättningar för att dra generella slutsatser vilket är svårt att göra när endast två fall undersöks.

Undersökningen av handlägningsprocesserna har avgränsats till att omfatta de handlingar som berör tillstånd enligt KML. Avgränsningen är gjord då Fläckebo kyrka ligger utanför ett detaljplanelagt område och Stuguns nya kyrka ligger inom ett detaljplanelagt område. Stuguns nya kyrka har således fått tillstånd trots detaljplanen vilket innebär att själva bygglovsansökan i dessa två fall inte påverkat utfallet av tillståndsansökan. Därför undersöks inte bygglovets närmare i denna studie.

En avgränsning görs även i den komparativa fallstudien då det endast är de, för undersökningen, relevanta faktorerna som jämförs. Det är till exempel inte relevant att jämföra antalet bänkrader inne i kyrkan, till skillnad från taktäckningen vilket är högst relevant.

Disposition

Efter följande introduktion så presenteras metoden som beskriver hur arbetet har genomförts. Metoden beskriver bland annat urval, material och analysmetod. Därefter följer en begreppsförklaring över återkommande begrepp.

Kapitel 2 är ett bakgrundskapitel vars syfte är att ge en djupare förståelse för det aktuella ämnet, det vill säga lagtillämpning, kulturvårdens teori samt tekniska installationer i kulturhistoriskt värdefulla byggnader.

I kapitel 3 presenteras undersökningen, framtagna resultat och analys. Slutligen följer diskussion, slutsats och fortsatt forskning i kapitel 4.

Metod och material

Följande undersökning är en kvalitativ studie där den huvudsakliga studien utgörs av en komparativ fallstudie där de jämförda fallen är Fläckebo kyrka i Västmanlands län och Stuguns nya kyrka i Jämtlands län.

En fallstudie är en studie av ett särskilt avgränsat fenomen. Metoden är lämplig vid fördjupande studier med avsikt att illustrera eller stärka hypoteser.⁷ Genom att applicera ett komparativt perspektiv på fallstudien kan likheter, skillnader och dess orsaksammanband identifieras.⁸

Den komparativa fallstudien besvarar den första frågeställningen ”Vad skiljer den nekade tillståndsansökan för solcellspaneler på Fläckebo kyrka och den beviljade tillståndsansökan vid Stuguns nya kyrka åt?”.

Den andra frågeställningen ”Har Svenska kyrkans, länsstyrelsernas och Riksantikvarieämbetets tolkning av Kulturmiljölagen, i fråga om solcellspaneler på kyrkligt kulturminne, förändrats sedan Högsta förvaltningsdomstolens dom för Fläckebo kyrka 2007” besvaras med intervjuer som metod.

Material till fallstudien

Det huvudsakliga materialet som ligger till grund för undersökningen är manifesta källor i form av skriftlig och muntlig information.⁹ De manifesta källorna utgörs av de offentliga handlingarna från de två aktuella handläggningsprocesserna. Dessa har begärts ut direkt från respektive länsstyrelse. De manifesta källorna består även av intervjuer med RAÄ, utvalda länsstyrelser samt representanter för de båda fallen.

Utöver de manifesta källorna består materialet även av kyrkorna som latent källa.¹⁰ De berörda kyrkorna och kyrkomiljöerna har studerats genom fältstudier.

Urval

Fläckebo kyrka ligger i Sala kommun i Västmanlands län. Kyrkobyggnaden har sitt ursprung i slutet av 1400-talet och påvisar en tydlig och avläsbar kontinuitet genom de tillägg och restaureringar som utförts. Kyrkomiljön är en av stiftets mest välbevarade med tillhörande sockenmagasin och kyrkstallar som idag är byggnadsminnesförklarade.¹¹

Fläckebo kyrka har valts ut till den här fallstudien då det är den enda ansökan om tillstånd till ändring av kyrkligt kulturminne i syfte att installera solcellspaneler som tagits upp i Högsta förvaltningsdomstolen.

⁷ <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/fallstudie> - Hämtad 2019-04-17

⁸ https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/j%C3%A4mf%C3%B6rande-metod?fbclid=IwAR3g_h7sF77PwB2uoMFvC5IVbXwiz5TSiCDppmAxbNjkBrr0ucNEvnF6Ykk - Hämtad 2019-04-17

⁹ Sandström, Sven, Dolda källor, Doxa, Lund, 1986, s.41

¹⁰ Ibid., s.41

¹¹ Kulturhistorisk karakteristik, Fläckebo kyrka, Västerås stift, 2004, s.7

Stuguns nya kyrka ligger i tätorten Stugun i Ragunda kommun i Jämtlands län. Kyrkobyggnaden uppfördes 1894–1896 i nygotisk stil och är välbevarad och sällsynt i sitt sammanhang då nygotiska tegelkyrkor är ovanliga i Jämtland.¹²

Stuguns nya kyrka valdes ut då det är den första, och vid tiden för undersökningen den enda, kyrkan skyddad enligt KML 4 kap. som monterat solcellspaneler på kyrkobyggnadens tak.

De två fallen står därför i kontrast till varandra och är goda representanter för praxis vid handläggning av KML-ärenden.

Komparativ analys av fallstudien

Undersökningens första frågeställning ”Vad skiljer den nekade tillståndsansökan för solcellspaneler på Fläckebo kyrka och den beviljade tillståndsansökan vid Stuguns nya kyrka åt?” besvaras genom en komparativ fallstudie och analys av det manifesta och latent material.

Den komparativa fallstudien som metod är vald då den är lämplig för att studera fallens likheter och skillnader samt hur de förhåller sig till varandra. Genom den komparativa analysen kan sedan empiriska slutsatser om relationerna mellan de olika faktorerna dras.¹³

För att strukturera och presentera insamlat material har en komparationsmatris upprättats, den ligger sedan till grund för analys och resultat. Matrisen består av fallen som undersökts, faktorer som definierar vilka aspekter hos fallen som jämförs samt faktorvärde, det vill säga om det är skillnad mellan aspekterna eller ej.¹⁴

Komparativa analyser består av olika sorters faktorer. Beroende faktorer är de som kan påverkas av oberoende faktorer. Oberoende faktorer är de som påverkar beroende faktorer. Bakgrundsfaktorer kan även de påverka beroende faktorer men samband mellan den oberoende och beroende faktorn kontrolleras genom att bakgrundsfaktorn inte påverkar den beroende faktorn.¹⁵

Fallstudien analyseras med analysmetoden ”Most Similar Systems Design” (MSSD) då den är lämplig för att förklara skillnader mellan fall som har liknande bakgrundsfaktorer.¹⁶

I komparativa analyser med färre än två aspekter tillämpas fyra kriterier för att dra slutsatser. Kriterierna 1–2 används för att fastställa när ett samband finns och kriterierna 3–4 används för att avgöra när det inte förekommer något samband.¹⁷

1. Likhet förklarar likhet – Det vill säga, om fallen är lika i en aspekt så har den här likheten ett samband med en annan aspekt om fallen uppvisar likhet även i denna aspekt. Till exempel, om två kyrkobyggnader båda har fått tillstånd till installation av

¹²

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/byggnad/visaExterior.raa?byggnadBeskrivningId=21720000139135&byggnadId=21400000441298> – 2019-02-09

¹³ Denk, Thomas, *Komparativa analysmetoder*, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012, s.11–13

¹⁴ Ibid., s.22

¹⁵ Ibid., s.42

¹⁶ Ibid., s.45

¹⁷ Ibid., s.41

solcellspaneler så kan denna likhet ha samband med att båda installationerna genomförs fullt reversibelt.

2. Skillnad förklarar skillnad – Det vill säga, om fallen är olika i en aspekt så kan den här aspekten anses ha ett samband med en annan aspekt om fallen uppvisar skillnad även i denna aspekt. Till exempel, om två kyrkobyggnader fått olika besked på sin tillståndsansökan för solcellspaneler kan denna skillnad ha ett samband med att kyrkobyggnaderna har olika takkonstruktioner.
3. Likheter förklarar inte skillnad – Det vill säga, om fallen är olika i en aspekt kan denna skillnad inte förklaras av en annan aspekt om fallen är lika i denna. Till exempel, om två kyrkobyggnader fått olika utfall på sina tillståndsansökningar gällande solcellspaneler så kan det inte förklaras av att taken har likhet gällande taktäckningsmaterialet.
4. Skillnad förklarar inte likhet – Det vill säga, likhet mellan fallen i en aspekt kan inte förklaras av en aspekt om fallen uppvisar olikhet i denna aspekt. Till exempel, om två kyrkobyggnader fått tillstånd till installation av solcellspaneler så kan denna likhet inte förklaras av att det skiljer sig åt huruvida solcellspanelerna syns från marken eller.

I den här komparativa analys jämförs fler än två aspekter vilket innebär att det krävs ytterligare tre kriterier för att dra slutsatser.¹⁸

5. ”Method of Agreement” - Kombinerar kriteriet att likhet förklarar likhet med kriteriet att skillnad inte förklarar likhet. Det vill säga att om fallen är lika i en aspekt så kan denna likhet förklaras med en annan aspekt om fallen har likhet även i denna. Detta samtidigt som fallen kan ha olikheter i andra relevanta aspekter. Med andra ord, om allt annat är olika så kan en likhet förklaras av en annan likhet.
6. ”Method of Difference” - Kombinerar kriteriet att skillnad förklarar skillnad med kriteriet att likhet inte förklarar skillnad. Det vill säga om fallen skiljer sig åt i en aspekt så kan denna aspekt förklaras genom en annan aspekt om fallen har skillnad även i denna. Detta samtidigt som fallen har likheter i andra relevanta aspekter. Med andra ord, om allt annat är olika så förklaras en skillnad genom en annan skillnad.
7. ”Joint Method of Agreement and Difference” – Kombinerar de två ovanstående kriterierna och används för att komma över de begränsningar som finns med kriterierna. ”Joint Method of Agreement and Difference” används främst när fallen inte har de förutsättningar som de två ovan nämnda kriterierna förutsätter. Men andra ord så kombinerar detta kriterier de två ovan nämnda när det finns flera möjliga förklaringar.

¹⁸ Ibid., s.41–42

Intervju

Intervju som metod är ett samtal mellan intervjuare och respondent i syfte att få fram information. Intervjun har fördelen att intervjuaren kan läsa av sin respondent och följa upp idéer, upptäcka känslor och ställa följdfrågor för att få fördjupade svar.¹⁹

I undersökningen har en intervju genomförts med Hanna Gelotte-Fernández och Nils Åberg från RAÄ. Hanna Gelotte-Fernández ansvarar för kyrkofrågor och Nils Åberg arbetar som verksjurist vid RAÄ vilket gör att de är lämpliga respondenter för att diskutera den andra frågeställningen ”Har Svenska kyrkans, länsstyrelsernas och Riksantikvarieämbetets tolkning av Kulturmiljölagen, i fråga om solcellspaneler på kyrkligt kulturminne, förändrats sedan Högsta förvaltningsdomstolens dom för Fläckebo kyrka 2007?”. Respondenterna intervjuades tillsammans i RAÄ:s lokaler på Gotland 2019-04-25.

I undersökningen har intervjuer även genomförts med representanter för de två fallen. Syftet med intervjuerna var att utvidga det manifesta källmaterialet med muntligt källmaterial.

2019-04-08 intervjuades kyrkohedern Lennart Raswill på plats vid Stuguns nya kyrka. Lennart Raswill valdes ut som respondent då det genom telefonsamtal, 2019-02-07 med Ellenor Ågevall, kanslist, på Håsjö pastorat, framkom att han var den som var mest insatt i fallet.

På plats vid Fläckebo kyrka har kyrkvaktmästare Mats Fläckerud samt Mikael Svedung, fastighetsförvaltare vid Svenska kyrkan i Västerås stift intervjuats. Intervjun genomfördes 2019-04-09.

Mats Fläckerud valdes ut som respondent då det genom telefonsamtal, 2019-02-08 med Inger Aspgård, kanslist, på Västerfärnebo-Fläckebo pastorat, framkom att han var den som var mest insatt i fallet. Mikael Svedung deltog vid intervjun för att ge stiftets syn på solenergi framåt i tiden.

Korrespondens via mejl har även förts med 11 av de 13 stiftet inom svenska kyrkan samt med länsstyrelserna i Västmanlands län, Jämtlands län, Östergötlands län, Västra Götalands län, Södermanlands län och Skånes län.

Att endast 11 av de 13 stiftet har deltagit i undersökningen beror på uteblivet svar från Visby stift samt Uppsala stift. Urvalen av länsstyrelserna utgick från de två länsstyrelser som beviljat tillstånd till solcellspaneler, den länsstyrelse som mottagit flest ansökningar samt en länsstyrelse med en avslagen ansökan och en som inte mottagit någon ansökan alls. Detta för att få ett brett perspektiv från länsstyrelsernas håll. Endast tre av sex länsstyrelser har dock deltagit i undersökningen, detta på grund av uteblivna svar.

¹⁹ Bell, Judith & Waters, Stephen, *Introduktion till forskningsmetodik*, 5., [uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2016, s.189–190

Fältstudie

Fältstudier handlar om att studera någonting i dess naturliga miljö, i det här fallet Stuguns nya kyrka samt Fläckebo kyrka. Fältstudier möjliggör studier av den fysiska kontexten.²⁰

Fältstudier av de utvalda fallens kyrkobyggnader och kyrkomiljöer som latenta källor bidrar med material till den komparativa fallstudien. Syftet med fältstudierna har således främst varit att ta fram jämförbara faktorer som inte står att finna i skriftliga källor. Därför presenteras fältstudierna inte som en separat del i undersökningen utan det latenta källmaterialet vävs samman med det manifesta materialet i komparationsmatrisen och analysen.

Genom fältstudierna kan även en egen uppfattning bildas om till exempel solcellspanelernas synlighet, något som är svårt att få en uppfattning om genom skriftliga källor. Fältstudier möjliggör även studier av eventuella håltagningar, montering och kabeldragningar.

Stuguns nya kyrka besöktes 2019-04-08 och Fläckebo kyrka besöktes 2019-04-09. Vid båda kyrkorna genomfördes en bilddokumentation av kyrkornas exteriör samt kringliggande kyrkomiljö. Vid Stuguns nya kyrka bilddokumenterades även solcellsinstallationen, dock ej el-centralen i källaren.

Källkritik

Beträffande källkritik bör det nämnas att en fallstudie enbart visar enstaka händelser vilket inte kan ge ett generellt resultat. Materialet till den komparativa fallstudien är dock kompletterad med intervjuer och fältstudier vilket ger ett bredare underlag och därigenom ett tydligare resultat.

Alla de relevanta manifesta källor är eventuellt inte hittade. Däremot så är de dokument som krävts för att ta fram jämförbara faktorer funna vilket har gett ett bra underlag till undersökningen.

Samtliga faktorer är inte jämförda i den komparativa fallstudien. Det har inte varit möjligt inom examenskursen att ta fram och jämföra alla tänkbara faktorer. Det vore dock inte heller relevant för undersökning. Således har endast de relevanta faktorerna jämförts.

Vid komparativa analyser kan man alltid ställa sig kritisk till om begrepp som utvecklats i olika sammanhang verkligen kan jämföras med varandra. Man måste således vara medveten om att begrepp som till exempel "förvanskning" kan ha haft olika innebörd vid tiden för fall 1 som vid tiden för fall 2. Det är dock likvärdiga processer som studerats i denna fallstudie och dessutom handlagda inom en, för kulturvården, kort tidsram. Begreppet förvanskning har därför sannolikt inte förändrats, däremot har troligen synen på solenergi förändrats samt hur förvanskande solcellspaneler kan anses vara.

Intervjuerna med stift och länsstyrelser har genomförts via mejl. Denna metod lämnar utrymme för feltolkning, både för intervjuare och respondent. Respondenterna har dock varit tillgängliga och tillmötesgående vid följdfrågor.

²⁰ Macpherson, Hannah, *Walking Methods in Landscape Research: Moving Bodies, Space of Disclosure and Rapport*, *Landscape Research*, vol. 41/no. 4, (2016) s.425

Intervju i sig är även en subjektiv metod där det finns en stor risk för bias, dvs. skevhet, vilket intervjuaren måste vara uppmärksam på.²¹

Det är endast 11 av de 13 stiftet inom Svenska kyrkan som svarat på mejl vilket innebär att statistiken över antalet tillståndsansökningar inte är fullständig. Statistiken ger därför endast en fingervisning kring antalet tillståndsansökningar. För fullständig statistik krävs en närmare undersökning som inte fått plats inom tidsramen för den här undersökningen.

När det kommer till fältstudier bör en medvetenhet finnas om att metoden kan påverkas av flera faktorer som till exempel väderlek och personlig relation till den studerade platsen. Vid tiden för fältstudier av de två utvalda fallen rådde likvärdigt väder och undertecknad har ingen personlig relation till något av fallen. Således har fältstudierna genomförts under likvärdiga förutsättningar och med en opartisk blick.

²¹ Bell & Waters, *Introduktion till forskningsmetodik*, s.189–190

Begreppsförklaring

I följande del ges en förklaring till återkommande begrepp inom ämnena kulturvård, solenergi och rätten.

Kulturvård

- Autenticitet – ”den omfattning i vilken ett objekts identitet överensstämmer med dess tillskrivna egenskaper”.²²
- Förvanskning – med förvanskning menas att en väsentlig egenskap går helt förlorad, att åtgärden påverkar byggnaden eller områdets genuina karaktär.²³
- Kulturarv – ”materiella och immateriella objekt av betydelse för samtida och framtida generationer”.²⁴
- Kulturvård – ”åtgärder och insatser som syftar till att skydda och bevara kulturarv och samtidigt ta hänsyn till deras signifikans/betydelse samt dess tillgänglighet för samtida och framtida generationer”.²⁵
- Miljö – ”ett objekts omgivning, där vissa aspekter kan påverka dess tillstånd”.²⁶
- Reversibilitet – ”den utsträckning i vilken en åtgärd kan göras ogjord utan skador på objektet”.²⁷
- Riksantikvarieämbetet – är den myndighet i Sverige som har överinseende över kulturmiljövården i landet och verkar främjande för arbetet med att bevara, använda och utveckla kulturarvet. I uppsatsen används förkortningen RAÄ för att benämna Riksantikvarieämbetet.²⁸
- Värde – ”aspekt av den betydelse som individer eller ett samhälle tillskriver ett objekt”.²⁹
- KML – syftar till Kulturmiljölagen 1988:950.
- KMF – syftar till Kulturmiljöförordning 1988:1188.
- PBL – syftar till Plan och bygglagen 2010:900.

Solenergi

- Solenergi – syftar till el producerad av solcellspaneler.
- Solcell – halvledare som omvandlar solstrålning till elektrisk ström.
- Solpanel – syftar till en modul med seriekopplade solceller monterat på tak eller ställning.
- Solel-system/anläggning – begrepp som förekommer i handlingar gällande Fläckebo kyrka.
- kWh – beteckning för energienheten kilowattimme.

²² SS-EN 15898:2011, Bevarande av kulturarv – Generella termer och definitioner, svensk standard

²³ <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/forvanskningforbudet/> - Hämtad 2019-05-22

²⁴ SS-EN 15898:2011

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid.

²⁷ Ibid.

²⁸ <https://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/det-har-gor-riksantikvarieambetet/> - Hämtad 2019-05-22

²⁹ SS-EN 15898:2011

I följande undersökning används begreppet solcellspaneler för att benämna moduler med seriekopplade solceller monterade på tak. I de skriftliga källorna förekommer dock begrepp som "solceller" och "solel-system" som då även de syftar till solcellspaneler.

Domstolar

- Länsrätten – var en allmän förvaltningsdomstol i lägsta instans som behandlade mål gällande tvister mellan enskilda personer och myndigheter.³⁰ 2010 ersattes landets 23 Länsrätter av 12 Förvaltningsrätter. Då ett av de undersökta fallen togs upp i Länsrätten, som idag genomgått en sammanslagning, används den gamla benämningen.
- Kammarrätten – är andra instans efter Förvaltningsrätten. I kammarrätten prövas främst överklagade avgöranden från Förvaltningsrätten.³¹
- Högsta förvaltningsdomstolen – 2011 bytte Regeringsrätten namn till Högsta förvaltningsdomstolen. Dess huvuduppgift är att skapa prejudikat, det vill säga vägledande avgöranden. Högsta förvaltningsdomstolen är högsta instans bland de allmänna förvaltningsdomstolarna.³² Då det endast rör sig om ett namnbyte kommer benämningen Högsta förvaltningsdomstolen, användas i undersökningen.

³⁰ <http://www.domstol.se/Om-Sveriges-Domstolar/Sveriges-Domstolars-pressrum/Nyhetsarkiv/2009/23-lansratter-blir-tolv-forvaltningsratter/> - Hämtad 2019-05-09

³¹ <http://www.domstol.se/Om-Sveriges-Domstolar/Domstolarna/Kammarratt/> - Hämtad 2019-05-22

³² <http://www.hogstaforvaltningsdomstolen.se/> - Hämtad 2019-05-22

2 Bakgrund

I följande två delar ges en översikt över regleringen av kyrkliga kulturminnen samt hur rättsinstansen för konflikter i KML ser ut.

Reglering av kyrkligt kulturminne

I vår grundlagsstadgade regeringsform är det fastställt att riksdagen stiftar lagar. En lag antas av riksdagen och lagen är den viktigaste författningen i Sverige.³³

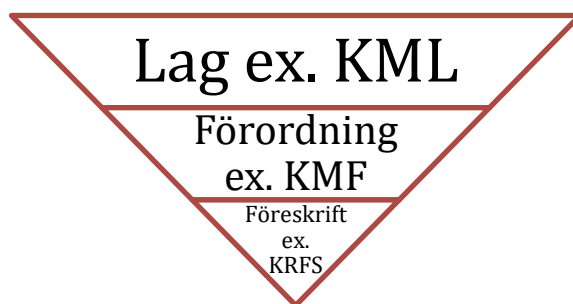
Ett exempel på en lag är Kulturmiljölag 1988:950 (KML) som innehåller bestämmelser om ortnamn, fornminnen, byggnadsminnen och kyrkliga kulturminnen samt om utförelse och återlämnande av kulturföremål.

Innehållet i en lag är dock ofta ganska generellt, därför förtydligas lagen genom en förordning som antas av regeringen.³⁴ Ett exempel på en förordning är Kulturmiljöförordning 1988:1188 (KMF).

Inom sakområden kan myndigheter besluta om detaljreglering med föreskrifter och allmänna råd. Detta sker till exempel genom RAÄ:s föreskrifter om kyrkliga kulturminnen 2012:2 (KRFS). RAÄ har även utfärdat en vägledning för tillämpningen av KML 4 kap., denna är dock inte juridiskt bindande utan endast vägledande.³⁵

En lag, förordning eller en föreskrift är tvingande vilket innebär att det är en bestämmelse som inte kan avtalas bort. Allmänna råd är dock precis vad det låter som, det vill säga, råd.³⁶

Det som reglerar förvaltningen av kulturhistoriska värden i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är således uppdelat i en hierarki där det grundläggande och starkaste skyddet är fastställt i en lag. Lagen kompletteras och förtydligas sedan genom regeringens förordningar och myndigheternas föreskrifter.

Figur 1 Laghierarki. Illustration: Humla Piltto Dahl

³³ <https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/demokrati/grundlagarna/> - Hämtad 2019-05-20

³⁴ Ryding, Otto; Antikvarie, Boverket, föreläsning, Uppsala universitet, Campus Gotland, Visby, 2017-11-23

³⁵ <https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljolagen-kml/kyrkliga-kulturminnen-4-kap/> Hämtad 2019-04-23

³⁶ Isola, Oiva, Föreläsning; Lagstiftning kring kulturvärden, Uppsala universitet, Campus Gotland, Visby 2018-03-26

Kulturmiljölagens 4 kapitel om kyrkliga kulturminnen avser kyrkobyggnader som före den 1 januari 2000 invigts för Svenska kyrkans gudstjänst och vid samma tidpunkt ägdes och förvaltades av Svenska kyrkan. Under 3 § framgår det att kyrkobyggnader och kyrkotomter som tillkommit före 1940 inte får ändras på något väsentligt sätt utan tillstånd av länsstyrelsen.

Det är således länsstyrelsen som fattar beslut om ändring av kyrkor, begravningsplatser och kyrkliga inventarier. Länsstyrelsen ska vid beslut enligt KML skicka en kopia av beslutet till RAÄ då de har överinseende i landets kulturmiljövård och verkar stödjande för länsstyrelserna i deras tillämpning av Kulturmiljölagen.³⁷

”När länsstyrelsen har fattat ett beslut enligt kulturmiljölagen (1988:950) ska en kopia av beslutet genast sändas till Riksantikvarieämbetet.”³⁸

Även Plan- och bygglag (2010:900) berör värdefull bebyggelse och klargör att det är förbjudet att förvanska särskilt kulturhistorisk värdefull bebyggelse, detta enligt 8 kap. 13 §:

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.³⁹

Förvanskning innebär således inte förändringsförbud men skulle byggnadens historiska avläsbarhet försvåras rör det sig om en förvanskning.

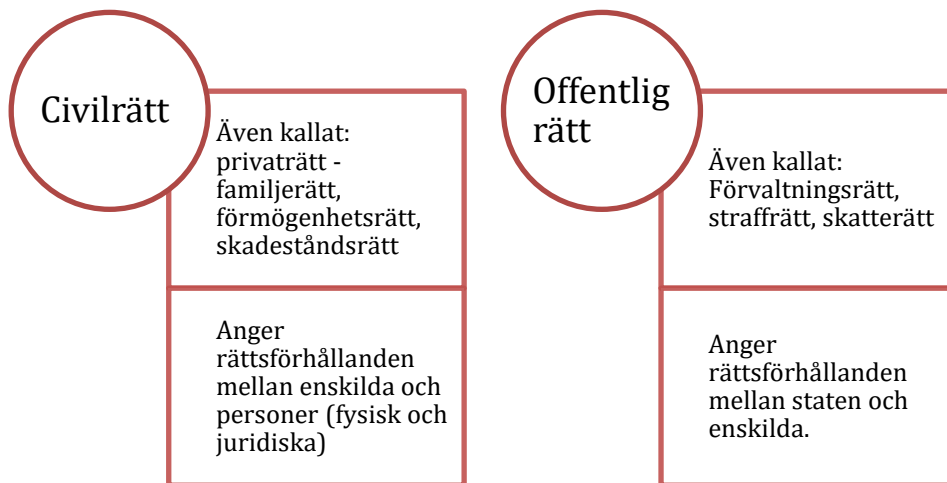
³⁷ <https://www.raa.se/kulturarv/byggnader/kyrkor/> Hämtad 2019-04-23

³⁸ SFS 1988:1188 Kulturmiljöförordning

³⁹ SFS 2010:900, Plan- och bygglag

Rätten

I rättsinstansen skiljer det på civilrättsliga och offentligrättsliga ärenden. De civilrättsliga ärendena anger rättsförhållanden mellan fysiska och juridiska personer. De offentligrättsliga ärendena anger rättsförhållanden mellan staten och enskilda.⁴⁰

Figur 2 Illustration: Humla Piltto Dahl

Skulle det uppstå en konflikt mellan enskild person och myndighet så rör det sig om ett offentligrättsligt ärende. Offentligrättsliga mål prövas först i Förvaltningsrätten. Överklagas förvaltningsrättens avgörande så kan målet prövas i andra instans, vilket är Kammarrätten. Som högsta instans är Högsta förvaltningsdomstolen.⁴¹

Figur 3 Illustration: Humla Piltto Dahl

⁴⁰ Isola, Föreläsning; Lagstiftning kring kulturvården

⁴¹ Ibid.

Teoretiska perspektiv

Följande del redogör för kulturvårdens teori gällande bevarandet, användandet och utvecklandet av kulturarvet.

Bevara, använd och utveckla

Kulturvården förvaltar kulturarvet för nästkommande generationer och till grund för kulturarvsarbetet ligger kulturhistoriska värderingar, urvalsprocesser och restaureringsprinciper.

Det praktiska bevarandearbetet och beslutsfattandet är sällan okomplicerat, det har därför tagits fram olika modeller för beslutsfattande och bevarande av kulturarvet. Exempel på detta är RIP (Revelation, Investigation, Preservation) framtagen av Chris Caple, docent vid Durham universitet,⁴² och RAÄ:s plattform för kulturhistorisk värdering och urval.⁴³

Caples metod, RIP, går ut på att fastslå bevarandemetod utifrån syftet med bevarandet. Caple menar att kulturarv besitter olika samverkande värden och funktioner. En kulturhistoriskt värdefull slottsbyggnad besitter till exempel kulturhistoriskt värde samtidigt som den kan ha funktion som en turistattraktion eller bidra till ett ekonomiskt värde genom intäkter.⁴⁴

Caple menar vidare att begreppen syfte, värde och funktion samverkar och är beroende av varandra. Åtgärder som syftar till att främja funktionen kan påverka inneboende värden positivt och/eller negativt. Som exempel kan en kulturhistoriskt värdefull byggnad förses med ett modernt värmesystem i syfte att öka komforten. En åtgärd som i sin tur skulle påverka byggnadens dokumentvärde och funktion som historiskt bevis. Caples metod, RIP, för beslutsfattande och bevarande grundar sig således på att syftet styr bevarandet samtidigt som de tre faktorerna syfte, funktion och värde är beroende av varandra. Förändras en faktor så påverkas samtliga faktorer positivt och/eller negativt.⁴⁵

RAÄ är den nationella myndighet som har överinseende i det offentliga kulturvårdsarbetet i Sverige. RAÄ arbetar för att bevara, använda och utveckla kulturarvet i enlighet med de kulturpolitiska målen.⁴⁶ Som stöd för det praktiska bevarandearbetet och beslutsfattandet har RAÄ tagit fram rapporten "Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet". Plattformen syftar till att främja ett samlat förhållningssätt med transparens, tydlighet och spårbarhet samt en värderings- och urvalsprocess som är flexibel och situationsanpassad.⁴⁷

⁴² Muñoz Viñas, Salvador, *Contemporary theory of conservation*, Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford, 2005, s.173

⁴³ Génétay, Cissela och Lindberg, Ulf, Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet, Rapport, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014

⁴⁴ Muñoz Viñas, *Contemporary theory of conservation*, s.177–179

⁴⁵ Ibid., s.180–181

⁴⁶ <https://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/det-har-gor-riksantikvarieambetet/> - Hämtad 2019-05-13

⁴⁷ Génétay & Lindberg, Plattform Kulturhistorisk värdering och urval, s.8

Plattformen belyser även att:

"Kulturhistorisk värdering och urval är en del i olika processer och skeenden i samhället och det finns många faktorer som direkt eller indirekt och på olika sätt påverkar arbetet med värdering och urval."⁴⁸

Precis som att synen på, och upplevelsen av, kulturavet har påverkats av olika processer och skeenden i samhället så påverkas även bevarande- och restaureringsprinciper av detsamma. Detta redogör Fredric Bedoire för i "Restaureringskonstens historia". Stora skillnader syns till exempel mellan 1800-talets största restaureringsarkitekt, fransmannen Eugène Viollet-Le-Duc, och den engelska konstkritikern John Ruskin. Viollet-Le-Duc förespråkade att byggnader vid en restaurering skulle återföras till ett komplett tillstånd, gärna med moderna material och metoder.⁴⁹ Detta till skillnad från Ruskin som ansåg att all restaurering var en lögn.⁵⁰

Ove Hidemark var en svensk arkitekt och restaureringsprofessor som under 70-talet utformade restaureringsideologin om traditionella material och metoder. Hidemark lät det autentiska, det vill säga de ursprungliga egenskaperna, stå i centrum med hänvisning till att om byggnaden hade stått ett visst antal år, borde den kunna stå lika länge till.⁵¹ Hidemarks byggnadstekniska restaureringsideologi lade grunden för den kulturvård som verkar i Sverige idag.

Hidemarks idé om autenticitet gav stort uppsving för begreppen "reversibilitet" och "minsta möjliga åtgärd". Begreppet och idén om minsta möjliga åtgärd kom ur medvetenheten om att total reversibilitet är ouppnåelig. Minsta möjliga åtgärd kan dock i sin extremaste form betyda ingen åtgärd alls. Därför måste idén om minsta möjliga åtgärd ställas mot målet, det vill säga minsta möjliga åtgärd för att kunna uppnå det satta målet med bevarandet.⁵²

2012 hölls FN:s konferens om hållbar utveckling i Rio de Janeiro. Vid denna miljö- och utvecklingskonferens togs 17 globala mål och 169 delmål fram för att nå hållbar utveckling. Dessa globala mål går under definitionen Agenda 2030.⁵³

Hållbar utveckling kan ses som en kompromiss mellan utvecklingsrörelsen och miljörörelsen och den vanligaste definitionen av hållbar utveckling kommer från Brundtland-rapporten 1987 som säger:

"En hållbar utveckling tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationer möjligheter att tillgodose sina behov."⁵⁴

Det finns tre dimensioner inom hållbar utveckling, ekologisk, ekonomisk och social. De olika dimensionerna berör upprätthållandet av naturliga system,

⁴⁸ Ibid., s.9

⁴⁹ Bedoire, Fredric, Restaureringskonstens historia, Norstedt i samarbete med Kungl. Konsthögskolan, Stockholm, 2013, s.105–110

⁵⁰ Ibid., s.129

⁵¹ Ibid., s.336–339

⁵² Muñoz Viñas, Contemporary theory of conservation, s.188

⁵³ Hedenus, Fredrik och Persson, U. Martin & Sprei, Frances, Hållbar utveckling: nyanser och tolkningar, Upplaga 1, 2018, s.22–23

⁵⁴ Ibid. s.28

effektiv förvaltning av ändliga resurser och mänskligt skapat kapital samt mänskliga rättigheter.⁵⁵

De tre dimensionerna är beroende av varandra och den ena förutsätter att den andra är fungerande. Dimensionerna kan dock hamna i konflikt med varandra. Ett exempel kan vara installationen av solcellspaneler på ett kyrkligt kulturminne. En sådan installation skulle kunna leda till att man påverkar den sociala dimensionen negativt samtidigt som den ekologiska och den ekonomiska stärks. Det krävs således en värdering och avvägning mellan dimensionerna vid beslutsfattande.⁵⁶

Kulturmiljövården arbetar idag för ett ökat genomslag av de nationella målen inom kulturmiljöarbetet. Kulturarvet ses idag en självklar del i samhällsutvecklingen. Det här nya förhållningsättet till bevarandet har inneburit ett paradigmskifte för kulturvården där bevarande och utveckling inte längre står i konflikt med varandra utan ses istället som två förenade delar i kulturmiljöarbetet.⁵⁷

Detta paradigmskifte ligger således bakom dagens kulturpolitiska mål om att bevara, använda och utveckla kulturarvet.

⁵⁵ Ibid., s.31–40

⁵⁶ Ibid., s.43

⁵⁷ Génétay & Lindberg, Plattform Kulturhistorisk värdering och urval, s.7

Forskningsöversikt

Tidigare forskning i form av uppsatser, avhandlingar, litteratur etcetera har sökts genom söktjänster som DIVA, Libris, Google och Uppsala universitetsbibliotek. Syftet har varit att skapa en fördjupad kunskap om konflikten som kan uppstå vid föreningen av kulturhistoriskt värdefulla byggnader och tekniska installationer, och då med fokus på solcellspaneler.

Den föränderliga kulturmiljövården

Huruvida kulturarvet ska brukas eller bevaras är något som varit uppe för diskussion flertalet gånger genom tiderna.⁵⁸

I slutet av 1800-talet prioriterades funktionsvärdet när det kom till tekniska installationer i kulturhistoriskt värdefulla byggnader.⁵⁹ Byggnaderna skulle uppfylla sin funktion och brukas. Således blev det vanligt att värmesystem installerades i samband med ombyggnation och restaureringar av de svenska kyrkorna.⁶⁰ Vid denna tid tilläts även ingrepp i byggnadsstommen så länge inte kyrkorummet förvanskades.⁶¹

Den franske restaureringsarkitekten Eugène Emmanuel Viollet-le-Duc motiverade värmeinstallationer i kyrkorna följande:

[att] ”motsätta sig installerandet av en värmekamin, med hänvisning till att medeltiden inte brukade detta uppvärmningssystem i de religiösa byggnaderna, och därför i arkeologins namn förorsaka de troende förkylning, det skulle förfalla till det löjliga.”⁶²

I början på 1900-talet började de kulturmiljövårdande myndigheterna däremot att se allt mer restriktivt på kyrkorestaureringarna. Kyrkobyggnaden skulle fylla sin funktion med de krav på bekvämlighet som församlingen ställde, detta samtidigt som byggnadens kulturhistoriska och estetiska värden skulle bevaras.

Vid denna tid fanns det en delad uppfattning bland Svenska kyrkan, arkitekter och antikvarier att det krävdes moderna tekniska installationer för att kyrkobyggnaderna inte skulle förfalla till ruiner på lång sikt.⁶³

På 1950-talet splittrades den tidigare delade uppfattningen mellan de kulturvårdande myndigheterna samt Svenska kyrkan och en tydlig konflikt mellan att bruka och bevara utkristalliserade sig. Konflikten speglades i myndigheternas och Svenska kyrkans delade önskan om uppvärmning i kyrkorna där splittringen bestod av olika syften och tillvägagångssätt för implementering av värmen. De kulturvårdande myndigheternas förhållningssätt i integrering av värmesystem fokuserade främst på rumsgestaltningen, det vill

⁵⁸ Legné, Mattias & Geijer, Mia, 'Kulturarvet och komforten: inomhusklimatet och förvaltningen av kulturhistoriska byggnader och samlingar 1850–1985', Krilon, Klintehamn, 2015, s.11

⁵⁹ Kulturarvet och komforten s.32

⁶⁰ Ibid. s.113

⁶¹ Ibid. s.140

⁶² Ibid. s.114

⁶³ Ibid. s.159

säga estetiska värden. Församlingarna hade däremot främst fokus på funktion och effektivitet.⁶⁴

Från slutet av 1800-talet fram till idag har tankarna kring kulturmiljövården samt kulturarvet och dess bruk kontra bevarande förändrats. Från funktion och bruk som främsta prioritet till 50-talets mer restriktiva förhållningssätt till visuella ingrepp.

Idag arbetar de kulturvårdande myndigheterna efter den kulturpolitiska målsättningen om att bruka och bevara kulturarvet. Men i tider av klimatförändringar, sinande ändliga resurser och stigande energipriser ställs det byggda kulturarvet inför nya utmaningar vilket kanske kan komma att påverka synen på kulturmiljövården ytterligare.

Idag hade Viollet-le-Duc kanske skrivit:

[att] motsätta sig installerandet av **solcellspaneler**,
med hänvisning till att medeltiden inte brukade detta
uppvärmningssystem i de religiösa byggnaderna, och
därför i arkeologins namn förorsaka de troende
klimatförändringar, det skulle förfalla till det löjliga.

De kulturmiljövårdande myndigheternas ställningstaganden inom kulturmiljövården förändras över tid. Värmeinstallationer i kyrkorna mötte motstånd i begynnelsen men är idag ett självklart inslag i kyrkorna. Likt motståndet mot värmeinstallationerna har det funnits ett outtalat motstånd mot solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen då domen i Högsta förvaltningsdomstolen för Fläckebo kyrka varit prejudicerande. Men i framtiden är solcellspaneler kanske en lika självklar faktor i kyrkan som värmen.

Precis som att de kulturvårdande myndigheternas ställningstaganden inom kulturmiljövården förändras över tid så förändras även tolkningen och meningen av lagen. Detta innebär att vad som ses som en förvanskning av kulturarvet idag behöver inte vara en förvanskning i morgon.⁶⁵

Denna föränderlighet i synen på kulturmiljövården och kulturarvet innebär att det krävs en stor medvetenhet om just denna fluktuation vid beslutsfattande samt vid konsultation av äldre handlingar.

En hållbar balans

Det byggda kulturarvet står inför en ny utmaning med minskade ändliga resurser samt ökade energipriser i kombination med höjda krav på funktion. Utan en lösning på denna svåra ekvation finns det en risk att kulturhistoriska byggnader överges, utsätts för fukt, mögel och/eller skadedjur.⁶⁶ Detta då uppvärmning ofta är en ekonomisk fråga. Stigande uppvärmningskostnader gör det även svårare att uppnå den kulturpolitiska målsättningen med att bruka och bevara det byggda

⁶⁴ Ibid. s.220–211

⁶⁵ Hansen, Niklas, 'Solceller i skyddade kyrkomiljöer: En studie om solelproduktion och kulturmiljöskydd på kyrkor', Avhandling, 2017, s.50

⁶⁶ Broström, Tor, Svanström, Karin, 'Solar Energy and Cultural-Heritage Values', Low-Energy Architecture (LEA), World Renewable Energy Congress, Sweden, 2011, s.1

kulturarvet.⁶⁷ Ett sätt att möta denna utmaning är att installera solenergi som alternativ energikälla.

Vid installation av solenergi på kulturhistoriskt värdefulla byggnader är det dock av stor vikt att tänka långsiktigt för att främja en hållbar förvaltning. Detta uppnås genom att skapa en balans mellan de ekonomiska, ekologiska och sociala hållbarhetsfaktorerna.⁶⁸ För att skapa balans mellan dessa faktorer krävs en förståelse för det ömsesidiga beroendet av varandra, det vill säga att den ena inte kan existera utan den andra.⁶⁹

För att främja en verklig hållbar förvaltning krävs även en identifiering av den byggda miljöns värden för att se hur en förändring, till exempel installation av solenergi, påverkar de identifierade värdena.⁷⁰

En identifiering av värdena kan visa att solenergi har en kortsiktigt negativ effekt på de kulturhistoriska värdena. Detta på grund av att solcellspaneler har en direkt inverkan på upplevelsevärdet. Det är dock viktigt att skilja mellan irreversibla effekter på dokumentvärdet, dvs. att byggnaden förfaller och dess värde oåterkalleligen förloras, samt reversibla effekter på upplevelsevärdet.⁷¹ Det är således viktigt att kunna se till samtliga värdekategorier för att nå ett långsiktigt och hållbart bevarande.⁷²

Samtliga faktorer påverkas vid en åtgärd. En installation av solenergi kan öka byggnadens ekologiska värde, ekonomiska värde samt det funktionella värdet. Detta samtidigt som det finns en risk att byggnadens och/eller kulturmiljöns kulturhistoriska värde minskar.⁷³ Olika takkonstruktioner och taktäckningsmaterial kräver till exempel olika sorters infästningar vid montering av solcellspaneler vilket gör dem mer eller mindre reversibla.⁷⁴

Det är därför av största vikt att man tar med samtliga värden vid beslutandet om solenergi på kulturhistoriskt värdefulla byggnader. Men det går inte att ge ett generellt svar huruvida solenergi är en lämplig lösning för ett långsiktigt bevarande. Beslut gällande solenergi på kulturhistoriskt värdefulla byggnader måste prövas från fall till fall.⁷⁵

⁶⁷ Svanström, Karin, 'Solenergi i kulturhistoriskt värdefull bebyggelse', Examensarbete, 2010, s.4

⁶⁸ Ibid. s.2

⁶⁹ Ibid. s.2

⁷⁰ Ibid. s.2

⁷¹ Ibid. s.3

⁷² Ibid. s.5

⁷³ Svanström, 'Solenergi i kulturhistoriskt värdefull bebyggelse', s.105

⁷⁴ Hansen, 'Solceller i skyddade kyrkomiljöer: En studie om solelproduktion och kulturmiljöskydd på kyrkor', s.10

⁷⁵ Ibid. s.106

3 Undersökning / Resultat och analys

Följande kapitel inleds med en sammanfattande redogörelse för de intervjuer som gjorts med stiftens inom Svenska kyrkan, länsstyrelserna samt RAÄ. Sedan följer en presentation av den komparativa fallstudien. Därefter jämförs fallen i en komparationsmatris. Undersökning och framtagna resultat analyseras sedan i slutet av kapitlet.

Synen på solcellspaneler

Det är lite mer än tio år sedan Fläckebo fick ett slutgiltigt avgörande i Högsta förvaltningsdomstolen och under de efterföljande åren har ytterliga tre kyrkor fått avslag på sina tillståndsansökningar. Fram till 2018 hade således inget kyrkligt kulturminne beviljats tillstånd till att installera solcellspaneler på taket. Men sedan Stuguns beviljade ansökan 2018 har ytterligare en kyrka blivit beviljad tillstånd och ytterligare fem ansökningar har lämnats in till respektive länsstyrelse för handläggning.

Har Svenska kyrkans, länsstyrelsernas och RAÄ:s tolkning av Kulturmiljölagen, i fråga om solcellspaneler på kyrkligt kulturminne, förändrats sedan Högsta förvaltningsdomstolens avgörande för Fläckebo kyrka 2007?

Svenska kyrkan

Svenska kyrkan arbetar för att främja samtliga av FN:s 17 hållbarhetsmål. För svenska kyrkan handlar det om att värna om skapelsen, det vill säga människan ska vårda allt gott som Herren skapat - himmel och jord.⁷⁶

I skriften ”Solceller på kyrktaken – med energifrågan i fokus klarar vi kyrkans framtid” belyser den tidigare kyrkohedern vid Fläckebo kyrka att de, som Guds medarbetare, inte kan se på och tåla när skapelsen fördärvas genom miljöförstöring. Han menar att uppdraget som förvaltare av skapelsen kräver mod att våga ta steg framåt, ut i det okända och oprövade, trots risken att senare behöva stiga tillbaka och göra korrigeringar.⁷⁷

Svenska kyrkans arbete för energieffektivisering och övergång till förnyelsebar energi etablerades redan 2008 genom Svenska kyrkans ekonomi- och egendomsutskotts beslut om att främja solenergi i kyrkobyggnader och solcellspaneler på kyrktak.⁷⁸

Det finns inom Svenska kyrkan en medvetenhet om att det inte är helt okomplicerat att montera solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen därför arbetar Svenska kyrkan nu på att ta fram en vägledning för solenergi i skyddade kyrkomiljöer.⁷⁹

I mejlkorrespondensen med stiftens har det dock framgått att domen för Fläckebo kyrka i Högsta förvaltningsdomstolen påverkat församlingarnas

⁷⁶ <https://www.svenskakyrkan.se/agenda2030> - Hämtad 2019-05-17

⁷⁷ Eriksson, T., Bergquist, L., ”Solceller på kyrktaken – Med energifrågan i fokus klarar vi kyrkans framtid”, Västerås stift, 2007, s.6

⁷⁸ Betänkande 2008:8 Ekonomi och egendomsutskottet

⁷⁹ Vägledning, Solenergi i skyddade kyrkomiljöer, Dnr Ks 2016/0075

incitament till att ansöka om tillstånd till installation av solcellspaneler. Johan Strähle, stiftsingenjör vid Västerås stift, skriver:

”Domen har därefter legat som ett hinder för andras tankar på solceller på kyrkor, och man har i vissa läger tolkat domen som att det inte skulle kunna vara tillåtet med solcellspaneler på kyrkor, fastän domen i sig motiveras med motiv kring kyrkomiljön i Fläckebo. Domen gällde dock bara Fläckebo och var inte generell, vilket nu blivit tydligt i och med de beviljade tillstånden.”⁸⁰

Strähle belyser dock att det inte ligger någon lagförändring bakom de två kyrkor, Stugun och Virke, som nu fått tillstånd till att installera solcellspaneler. Utan tillstånden är resultat av en samlad prövning där församlingens motiv ställts i relation till den eventuella förändringen av kulturarvet som åtgärden innebär.⁸¹

Även stiftantikvarien Mattias Burman vid Luleå stift och Dag Forssblad, stiftantikvarien vid Strängnäs stift, menar att den vägledande domen påverkat församlingarnas och pastoratens initiativ till att driva frågan om solcellspaneler.⁸²

Forssblad menar vidare att det mest anmärkningsvärda med de två nu beviljade tillståndsansökningarna är att RAÄ inte överklagat länsstyrelsernas beslut, detta då RAÄ tidigare överklagat beslut som de ansett vara principiellt viktiga.⁸³

Således har Svenska kyrkan, sedan 2008, arbetat för implementeringen av solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen men församlingarna har inte haft drivkraft nog att söka tillstånd på grund av den vägledande domen från 2007.

Länsstyrelserna

Länsstyrelserna i landet ska verka för att nå de globala hållbarhetsmålen. Inom hållbar utveckling finns som tidigare nämnts tre pelare, ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet. Kulturmiljöperspektivet är hållbart ur samtliga av dessa aspekter. Tillståndsprövningar enligt KML handlar därför om att väga olika värden inom dessa aspekter mot varandra, till exempel skyddsbehov kontra brukarbehov. Vid målkonflikter handlar det om att kompromissa så att en balans mellan pelarna uppstår.⁸⁴

Jonas Haas, antikvarie vid Länsstyrelsen i Skåne län belyser att länsstyrelserna som myndighet även har andra mål att leva upp till, som till exempel Sveriges miljömål, men att dessa aldrig väger tyngre än KML när det kommer till frågor gällande solenergi på kyrkligt kulturminne.⁸⁵

⁸⁰ Strähle, Johan, Stiftsingenjör vid Västerås stift, mejl 2019-04-02

⁸¹ Ibid.

⁸² Burman, Mattias, Stiftantikvarie vid Luleå stift, mejl 2019-04-01 samt Forssblad, dag, Stiftantikvarie vid Strängnäs stift, mejl 2019-04-03

⁸³ Forssblad, dag, Stiftantikvarie vid Strängnäs stift, mejl 2019-04-03

⁸⁴ Larsson, Hugo, Antikvarie vid Länsstyrelsen i Östergötlands län, mejl, 2019-05-10

⁸⁵ Haas, Jonas, Antikvarie vid Länsstyrelsen i Skåne län, mejl 2019-05-10

I mejlkorrespondens med de kontaktade länsstyrelserna framgår det vidare att KML är en stark lagstiftning och att det finns ett tydligt ställningstagande för skyddsbehovet vid rättsprövningar. Hugo Larsson, antikvarie vid Länsstyrelsen i Östergötlands län, skriver:

”I de fall prövning av tillstånd till montering av solceller på skyddade miljöer har överprövats har domstolen tydligt tagit ställning för skyddsbehovet. De fall som ändå har genomförts har skett genom beslut som ej har prövats i domstol. Vägledande domar finns alltså.”⁸⁶

Länsstyrelsen är en förvaltningsmyndighet som ska beakta allas likhet inför lagen och iakttäta saklighet och opartiskhet. Länsstyrelsen har därmed en opartisk inställning till solenergi på kyrkliga kulturminnen utan verkar och fullgör den offentliga förvaltningsuppgiften.⁸⁷

Riksantikvarieämbetet

I intervjun med Hanna Gelotte-Fernández och Nils Åberg söktes svar på om RAÄ:s tolkning av KML, i fråga om solcellspaneler på kyrkligt kulturminne, har förändrats sedan Högsta förvaltningsdomstolens avgörande för Fläckebo kyrka 2007.

Nils Åberg belyste att de prejudikat som finns är det som kom i och med domen för Fläckebo 2007 i Högsta förvaltningsdomstolen. Detta prejudikat är följaktligen fortfarande vägledande och rättsligt ska länsstyrelserna se till detta vägledande beslut och inte till nyare beslut som fattats för till exempel Stuguns nya kyrka då det inte utgör ett prejudikat.⁸⁸

Länsstyrelserna ska enligt Kulturmiljöförordningens 3§ skicka en kopia av beslut fattade enligt KML till RAÄ för granskning.⁸⁹ RAÄ mottog inte beslutet för Stuguns nya kyrka i den tid som behövdes för att kunna agera för en eventuell överklagan. RAÄ resonerar inte kring ”icke agerande” och kan således inte svara på om beslutet hade blivit överklagat om det kommit in i tid.⁹⁰

Åberg menar vidare att KML är en sträng lagstiftning där det krävs starka skäl för att tillstånd ska ges till en åtgärd som förminskar, förändrar eller förvanskar ett kyrkligt kulturminne. Genom aktualitetsprincipen kan däremot tillstånd ges med villkor om det är ett väsentligt intresse för kyrkans verksamhet.⁹¹

Hanna Gelotte-Fernández menar vidare att tillståndsprövningar alltid handlar om individuella bedömningar där en intresseavvägning måste ske. De avvägningar som skett hittills har, i enlighet med aktualitetsprincipen, berört den kyrkliga verksamheten. I Maglarp fanns det till exempel ett behov hos

⁸⁶ Larsson, Hugo, Antikvarie vid Länsstyrelsen i Östergötlands län, mejl, 2019-05-10

⁸⁷ SFS 2018:1903 Lag om ändring i regeringsformen, 1 kap, 9§

⁸⁸ Gelotte-Fernández, Hanna och Åberg, Nils, Riksantikvarieämbetet, intervju, Visby, 2019-04-25

⁸⁹ SFS 1988:1188 Kulturmiljöförordning 3§

⁹⁰ Gelotte-Fernández, Hanna och Åberg, Nils, Riksantikvarieämbetet, intervju, Visby, 2019-04-25

⁹¹ Ibid.

församlingen att riva kyrkobyggnaden för att församlingen skulle klara sin ekonomi och kunna fortsätta med sin verksamhet i de andra kyrkorna.⁹²

Åberg menar dock att det skulle bli svårt med rådande lagstiftning att inskränka skyddet av de kulturhistoriska värdena om syftet var att bedriva elproduktion för marknaden. De ansökningar om solcellspaneler på kyrkligt kulturminne som blivit beviljade hittills har varit för kyrkans eget behov, det vill säga energi till själva kyrkobyggnaden för att främja den kyrkliga verksamheten med allt vad det innebär av gudstjänster och bevarande av byggnaderna.⁹³

RAÄ står således fast vid sin principiella inställning om att de är negativa till solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen.

Fallet Fläckebo

Fläckebo kyrka

Fläckebo är beläget i mellersta Västmanland och tillhör Sala kommun. Fläckebo kyrka tillhör Västerfärnebo Fläckebo pastorat och kyrkan ligger på en höjd vid Fläcksjön. Öster om kyrkobyggnaden finns sex bevarade kyrkstallar, sockenmagasin och likvagnsbod. Dessa är idag byggnadsminnesförklarade och bidrar till en av de mest välbevarade kyrkomiljöerna inom stiftet.⁹⁴

Fläckebo kyrka har genomgått stora förändringar genom tiderna men ursprunget till den nuvarande kyrkobyggnaden uppfördes under 1400-talets slut. Idag speglar kyrkans arkitektoniska stil nyrenässansen. Kyrkobyggnaden består av ett långhus med ett rakt kor i öst, sakristia mot norr samt ett torn i väst. Långhuset har ett brutet sadeltak och taktäckningen består av galvaniserad, svartmålad plåt. Sakristian har ett kopparklätt pulpettak och tornet är krönt med en koppartäckt spets. Kyrkobyggnadens fasad är slätputsad och kalkavfärgad i en ljus gul kulör. Kyrkogården har fem ingångar med

Bild 1 Fläckebo kyrka fotad från sydväst. Foto: Humla Piltto Dahl

⁹² Ibid.

⁹³ Gelotte-Fernández, Hanna och Åberg, Nils, Riksantikvarieämbetet, intervju, Visby, 2019-04-25

⁹⁴ Kulturhistorisk karakteristik, Fläckebo kyrka, Västerås stift, 2004

huvudingången i öster och gravplatser placerade söder och väster om kyrkobyggnaden.⁹⁵

Vid fältstudien undersöktes huruvida det södra övre takfallet syntes från kyrkogården. Detta då tillståndsansökan avsåg solcellspaneler monteras där. Undertecknad kunde inte se det övre takfallet från kyrkogården, utan det syntes först ca 300 meter från kyrkan i sydlig riktning (se bilaga 1). Vid fältstudien noterades även befintliga kabelstråk i kyrkans torn vilka kabeldragningar för solcellspaneler skulle kunnat dras.⁹⁶

Handläggningsprocessen

Under mandatperioden 1998–2001 beslutade kyrkorådet i Västerfärnebo och Fläckebo tillsammans med kyrkofullmäktige att miljö- och arbetsmiljöfrågor skulle prioriteras i verksamheten.⁹⁷ Västerfärnebo och Fläckebo pastorat arbetade då fram en vision och miljöpolicy som löd:

”Församlingarna skall vårda och värna skapelsen
genom att i all verksamhet och i alla beslut främja väl
fungerande kretslopp, biologisk mångfald samt en god
hushållning med naturresurser och energi.”⁹⁸

I april 2003 väcktes frågan om solcellspaneler på Fläckebo kyrka i Västerås stifts regionala samrådsgruppens arbetsutskott.⁹⁹ Thorsten Eriksson, då ordförande för kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo Kyrkliga samfällighet, menade att syftet med installationen var att ”värna om skapelsen”, det vill säga ett ställningstagande för miljön.¹⁰⁰ Det fanns även en önskan från församlingen om att minska energiförbrukningen samt eliminera oljeberoendet på grund av ökade energikostnader.¹⁰¹

Fläckebo kyrka hade ett värmesystem med direktverkande el-radiatorer och Eriksson menade att en installation av solcellspaneler skulle göra minst åverkan på kyrkobyggnaden då det befintliga värmesystemet kunde behållas.¹⁰²

Arbetsutskottets inställning till frågan var principiellt negativ men konstaterade att det var en tillståndsfråga för länsstyrelsen.¹⁰³

⁹⁵ Ibid.

⁹⁶ Piltto Dahl, Humla, Fältstudie, Fläckebo Kyrka, Västerfärnebo, 2019-04-09

⁹⁷ Eriksson, Bergquist, 'Solceller på kyrktaken – Med energifrågan i fokus klarar vi kyrkans framtid', s.7

⁹⁸ Ibid., s.7

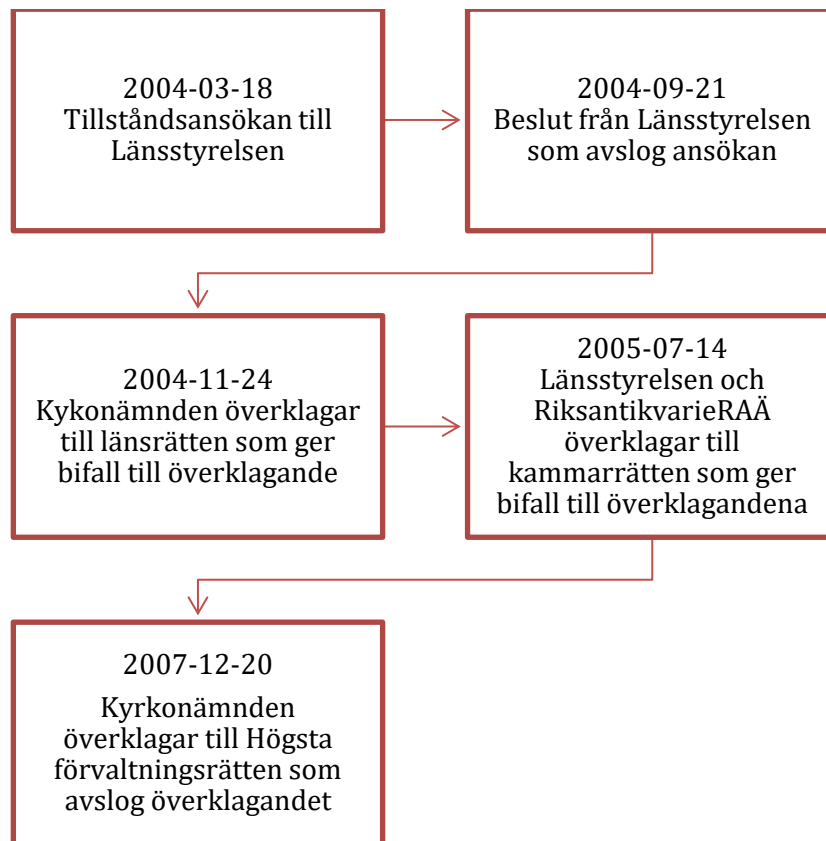
⁹⁹ Protokoll, Regionala samrådsgruppens arbetsutskott, Västerås stift, 2003-03-10

¹⁰⁰ Eriksson, Bergquist, 'Solceller på kyrktaken – Med energifrågan i fokus klarar vi kyrkans framtid', s.4

¹⁰¹ Ibid., s.7

¹⁰² Ibid., s.11

¹⁰³ Protokoll, Regionala samrådsgruppens arbetsutskott, Västerås stift, 2003-03-10

Figur 4 Flödesschema över handlägningsprocessen. Illustration: Humla Piltto Dahl

I mars 2004 skickade kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat in en tillståndsansökan om att installera solcellspaneler på Fläckebo kyrka till Länsstyrelsen i Västmanlands län.¹⁰⁴ Anledningen till att de ansökte om att få montera anläggningen just på kyrkans tak, menade Mats Fläckerud kyrkvaktmästare vid Fläckebo kyrka, möjligheten till bidrag för konvertering till förnybara energikällor i lokaler som används för offentlig verksamhet.¹⁰⁵ Då det är själva kyrkobyggnaden är den som används för offentlig verksamhet blev det den som valdes.

Två veckor efter inskickad tillståndsansökan tog länsstyrelsen även emot en energianalys över Fläckebo kyrka samt en projektplan över den planerade solcellsinstallationen. I projektplanen lyfts den ekonomiska faktorn fram med hänvisning till att församlingarna inom pastoratet måste se över befintliga uppvärmningssystem för att klara ekonomin.¹⁰⁶ I energianalysen beräknades energiförbrukningen för kyrkobyggnaden till 50 000 kWh per år. Kyrkonämnden menade att Fläckebo kyrka, med denna förbrukning, skulle kunna nå självförsörjning med en solcellsanläggning på 150 m².¹⁰⁷

¹⁰⁴ Länsstyrelsen i Västmanlands län, beslut, dnr 433-2768-04

¹⁰⁵ Fläckerud, Mats, kyrkvaktmästare vid Fläckebo kyrka, intervju, Västerfärnebo, 2019-04-09

¹⁰⁶ Kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat, dokument: "Angående nätslutet solel-system för Fläckebo kyrka.", dnr 433-2768-04

¹⁰⁷ Kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat, dokument: "Projektplan ang. solceller på Fläckebo kyrkas tak.", dnr 433-2768-04

I slutet av mars 2004 yttrade sig länsstyrelsen med hänvisning till kyrkonämndens tillståndsansökan. I yttrandet stod det att läsa:

”Påståendet att vid fullt utbyggt system (150 m²) skulle byggnaden ha självförsörjning av energi verifieras inte. Det framgår således inte vilken nyttoeffekt installationen medför.”¹⁰⁸

Västmanlands läns museum yttrade sig i början av april 2004. Byggnadsantikvarien Rolf Hammarskiöld presenterade då för- och nackdelar med den föreslagna installationen. I yttrandet belyste Hammarskiöld att solcellspaneler har fördelar i jämförelse med andra energikällor men att förslaget borde bearbetas och utredas ytterligare innan ett slutligt ställningstagande kunde tas.¹⁰⁹

I mitten av juni 2004 yttrade sig även RAÄ angående den planerade installationen. RAÄ menade att påverkan på kyrkobyggnaden ur ett kulturhistoriskt perspektiv blev mycket hög, framförallt sågs den exteriöra förändringen som problematisk. RAÄ menade vidare att installationen skulle ta anspråk på invändig väggyta vilket inte sågs som lämpligt ur ett kulturhistoriskt perspektiv. RAÄ framhävde även att modern teknik, till exempel i form av solcellspaneler, kunde verka störande och leda till att kyrkobyggnaden upplevdes som mer profan. Modern teknik skulle även ställa krav på en ökad brandberedskap och säkerhet.¹¹⁰ I RAÄ:s sammanfattande bedömning står det att läsa:

”Med hänvisning till ovan sammanställda fakta är RAÄ negativ till att solcellspaneler med tillhörande installationen monteras på kyrkor. Tekningen är fortfarande oprövad, verkningsgraden är låg, installationskostnaden är mycket hög och installationen påverkar byggnadens kulturhistoriska värde oavsett om anläggningen syns från marken eller inte.”¹¹¹

21 september 2004 meddelade länsstyrelsen sitt beslut på tillståndsansökan:

”Med stöd av 4 kap 3§ lagen (1988:950) om kulturminnen m m avslår Länsstyrelsen ansökan om tillstånd till installation av ett nätanslutet solcell-system i Fläckebo Kyrka.”¹¹²

I beslutet lyfte länsstyrelsen upp uttalandet från 2003 om att arbetsutskottet var principiellt negativ till en sådan anläggning. Länsstyrelsen skrev även i

¹⁰⁸ Länsstyrelsen i Västmanlands län, yttrande, dnr 433-2768-04

¹⁰⁹ Västmanlands läns museum, yttrande, dnr VLM 020046

¹¹⁰ Riksantikvarieämbetet, yttrande, dnr 312-1291-2004

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Länsstyrelsen i Västmanlands län, beslut, dnr 433-2768-04

motiveringen att en installation av solcellspaneler på kyrkobyggnaden skulle medföra en väsentlig ändring och förvanskning av kyrkans exteriöra utseende samt den ålderdomliga kyrkomiljön. Länsstyrelsen menade vidare att den sökta installationen krävde kabeldragningar och håltagning i och på murverk som till viss del var senmedeltida vilka bör undantas från ingrepp. Länsstyrelsen skrev även att ”modern teknik av detta slag” kan upplevas som störande.¹¹³ Länsstyrelsen anammade likaså RAÄ:s konstaterande om att solcellspanelernas verkningsgrad var låg och att installationskostnaden var mycket hög.¹¹⁴

I oktober 2004 överklagade kyrkonämnden länsstyrelsernas beslut till Länsrätten och anförde bland annat att länsstyrelsen inte skulle väga in ekonomiska bedömningar då länsstyrelsernas uppdrag avsåg att ge beslut utifrån en antikvarisk bedömning.¹¹⁵ Kyrkonämnden ansåg även att de inte getts tillfälle att yttra sig om arbetsutskottets uttalande från 2003. Kyrkonämnden menade vidare att länsstyrelsen inte förstått hur installationen skulle gått till tekniskt sett. De menade även att de estetiska värderingar som görs enbart representerar länsstyrelsen själv, inte de människor som berörs av beslutet.¹¹⁶

”Med länsstyrelsernas resonemang skulle kyrkorna aldrig ha elektrifierats eller inte ens en gång i tiden utrustat med orgel eller andra hemska nymodigheter. Ur vårt perspektiv är det oerhört viktigt att vi bevarar vår vackra kyrka, men ej som museum utan som en levande kyrka i vår tid, bärande det kulturarv gångna generationer anförtrott oss med.”¹¹⁷

Länsrätten i Västmanlands län beslutade att pröva målet i november 2004. Länsrätten kunde konstatera att nätanslutna solcellspaneler inte var någon oprövad teknik, så som RAÄ framhävde i sitt yttrande. Samt att RAÄ inte hade framfört några ”principiella betänkligheter” mot installation av solcellspaneler på kyrkor skyddade av KML. Länsrätten menade vidare att installationen i sig inte skulle medföra några större ingrepp på själva kyrkobyggnaden. Den planerade installationen kunde således inte ses som olämplig enligt Länsrätten. Länsrätten bedömde även att de planerade solcellspanelerna inte skulle synas från marken. De menade dock att helhetsintrycket av kyrkomiljön skulle kunna påverkas på avstånd.¹¹⁸

Länsrätten beslutade i slutet av november 2004 att ge bifall till överklagande vilket gav kyrkonämnden tillstånd till installation av solcellspaneler.¹¹⁹

I december 2004 överklagade länsstyrelsen och RAÄ Länsrättens beslut till Kammarrätten i Stockholm. Båda parter yrkade på att Kammarrätten skulle upphäva Länsrättens dom.¹²⁰

¹¹³ Ibid.

¹¹⁴ RAÄ 2007:75

¹¹⁵ Ibid.

¹¹⁶ Kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat, överklagan, dnr 433-10372-04

¹¹⁷ Ibid.

¹¹⁸ Länsrätten Västmanlands län, dom, mål nr 2035-04

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ RAÄ 2007:75

I Kammarrätten anförde Länsstyrelsen i Västmanlands län till det faktum att Länsrätten inte hade meddelat huruvida tillståndet att installera solcellspaneler på kyrkobyggnaden krävde särskilda villkor eller ej i enlighet med bestämmelserna i KML 4 kap. 3§ fjärde stycket:

”Länsstyrelsen får ställa de villkor för tillståndet som är skäligen med hänsyn till de förhållanden som föranleder ändringen. Villkoren får avse hur ändringen ska utföras och den dokumentation som behövs.”¹²¹

Länsstyrelsen menade att Länsrätten borde ha återförvisat ärendet till länsstyrelsen då det krävdes ett ställningstagande i själva villkorsfrågan.¹²²

RAÄ anförde samma skäl som länsstyrelsen men menade även att kyrkonämndens ansökningshandlingar varit ofullständiga. RAÄ framförde vidare att solcellspaneler skulle påverka kyrkans exteriör negativt på grund av materialolikheter, nivåskillnader ljusskiftningar och reflektioner. RAÄ ansåg även att kyrkans kulturhistoriska värde skulle minska och förvanskas då solcellspanelerna skulle påverka takets utseende och materialläkthet. RAÄ såg även problem i den planerade monteringen av solcellspanelerna och såg det som olämpligt att montera dessa ovanpå takets falsade plåtar. I Kammarrätten uttalade sig RAÄ slutligen som ”principiellt negativ till att solcellspaneler med tillhörande installationer monteras på kyrkor”.¹²³

Kyrkonämnden hänvisade i Kammarrätten till tidigare anföranden. De framhävde även att ingen åverkan skulle göras på kyrkan vid den planerade installationen. De avvisade även RAÄ:s yttrande om materialläkthet med att det inte var aktuellt att byta ut befintligt takmaterial. Deras tillståndsansökan gällde frågan om att placera ett nytt material, i detta fall solcellspaneler, ovanpå befintligt tak.

Kyrkonämnden redogjorde även i sitt anförande varför anläggningen behövde placeras just på kyrkans tak. Kyrkonämnden menade att bidrag för solcellspaneler enbart gavs om de placerades på offentliga byggnader, detta enligt ”Förordning (2005:205) om stöd till investeringar i energieffektivisering och konvertering till förnybara energikällor i lokaler som används för offentlig verksamhet”. Placeringen på kyrkan var därmed väsentlig för den ekonomiska kalkylen.¹²⁴

Kammarrätten konstaterade att huruvida ett ingrepp på en kulturhistoriskt värdefull byggnad kunde tillåtas eller ej berodde på vilken hänsyn som måste tas till de kulturhistoriska värdena i varje enskilt fall. Ju högre kulturhistoriskt värde, desto mindre utrymme för att tillåta ingrepp. Kammarrätten gjorde således bedömningen att stor varsamhet måste iakttas vid förändring av Fläckebo kyrkas exteriör. Detta då både RAÄ och länsstyrelsen hade gjort bedömningen att Fläckebo kyrka besatt ett högt och betydande kulturhistoriskt värde.¹²⁵

¹²¹ SFS 1988:950 4 kap. 3§

¹²² Kammarrätten i Stockholm, dom, mål nr 8100-04

¹²³ Ibid.

¹²⁴ Ibid.

¹²⁵ Ibid.

Kammarrätten konstaterade även, i motsats till Länsrättens bedömning, att de planerade solcellspanelerna skulle komma att bli väl synliga, både på avstånd samt på nära håll från vägen som löper söder om kyrkan. Kammarrätten gjorde även bedömningen att en installation av anläggningen skulle medföra en klar minskning av kyrkans kulturhistoriska värde, oavsett om den var reversibel eller ej. Kammarrätten konstaterade även att kyrkobyggnadens befintliga värmesystem var funktionsdugligt så en installation kunde inte ses som en del av det nödvändiga underhållet för att bevara kulturhistoriska värden eller för att säkra ett aktivt nyttjande.¹²⁶

Kammarrätten fann även att det, på grund av bristfälligt underlag, inte var möjligt att dra några slutsatser i frågan om vilken börda det befintliga uppvärmningssystemet utgjorde för församlingen samt om vilka möjliga besparingar solcellspaneler skulle kunnat bidra med.¹²⁷

Kammarrätten fann följaktligen att den planerade solcellsinstallationen skulle minska de kulturhistoriska värdena och att det inte fanns några skäligena motiv till att tillståndsansökan borde beviljats. Kammarrätten gav därmed bifall till länsstyrelsen och RAÄ:s överklagan vilket innebär att Länsrättens dom upphävdes och länsstyrelsernas beslut fastställdes.¹²⁸

Kyrkonämnden överklagade Kammarrättens dom och yrkade på att Högsta förvaltningsdomstolen skulle undanröja Kammarrättens dom och fastställa Länsrättens dom.¹²⁹

Kyrkonämnden menade att tillämpningen av KML inte fick bli ”så restriktiv att den omöjliggör eller försvårar för Svenska kyrkans församlingar och samfälligheter att pröva och använda sig av ny teknik”.¹³⁰

Länsstyrelsen avstyrkte bifall till kyrkonämndens överklagan med hänvisning till att det konstaterats att det var möjligt att finna alternativa lösningar för solcellspanelerna. Detta då Västerfärnebo Fläckebo pastorat hade fått tillstånd och bidrag till installation av solcellspaneler på en närliggande ladugårdsbyggnad.¹³¹

Även RAÄ avstyrkte bifall med hänvisning till tidigare yttranden. RAÄ menade vidare att de ekonomiska och miljömässiga vinster som församlingen eftersträfvade kunde uppnås genom att placera solcellspaneler på en byggnad som inte var skyddad enligt KML.¹³²

”Åtgärden kan därför enligt Riksantikvarieämbetets uppfattning tillåtas endast om det inte föreligger en rimlig balans mellan vad den enskilda församlingen förlorar på att inte få genomföra den planerade åtgärden och vad det allmänna vinner i form av ett kyrkans kulturhistoriska värde bevaras.”¹³³

¹²⁶ Ibid.

¹²⁷ Ibid.

¹²⁸ Ibid.

¹²⁹ RAÄ 2007:75

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ Ibid.

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

Högsta förvaltningsdomstolen tog upp målet för prövning i november 2007 och avslag kyrkonämndens överklagan med motiveringen:

”den inskränkning det innebär för kyrkonämnden att
inte få placera solcellsanläggningen på
kyrkobyggnadens tak inte uppväger det allmänna
intresset av att kyrkobyggnadens kulturhistoriska värde
inte minskas.”¹³⁴

Högsta förvaltningsdomstolen är som tidigare nämnts högsta instans. Således blev länsstyrelsernas beslut fastställt och Fläckebo kyrka fick avslag på sin tillståndsansökan.

Fallet Stugun

Stuguns nya kyrka

Stuguns nya kyrka tillhör Håsjö pastorat och ligger i tätorten Stugun i Ragunda kommun i Jämtlands län. Kyrkobyggnaden uppfördes 1894–1896 i nygotisk stil med karakteristiska element som rosettfönster och strävpelare. Kyrkobyggnaden är välbevarad och sällsynt i sitt sammanhang då nygotiska tegelkyrkor är ovanliga inslag i Jämtland. Detta då trä varit det dominerande byggnadsmaterialet i det norrländska inlandet.¹³⁵

Kyrkobyggnaden har ett lågt långhus med en femkantig absid i öst och ett torn med en åttkantig spira i väst. Taktäckningen består av svart falsad kopparplåt. Absiden har ett polygontak medan långhus, korsarmar och sakristia har sadeltak.¹³⁶

Den västra torningången fungerar som huvudentré och det finns även sidoentréer centrerade på korsarmsgavlarna.

Kyrkogården är omgärdad av ett svart smidesstaket med huvudingångar i nord och västlig riktning. Kyrkogården har breda grusgångar som går i vinkel från huvudingångarna och begravningsplatser återfinns i norr, öster och söder om kyrkobyggnaden.¹³⁷

*Bild 2 Stuguns nya kyrka fotad från sydväst.
Foto: Humla Piltto Dahl*

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵

<http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/byggnad/visaExterior.raa?byggnadBeskrivningId=21720000139135&byggnadId=21400000441298> – 2019-02-09

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Piltto Dahl, Humla, Fältstudie, Stuguns nya kyrka, Ragunda, 2019-04-08

Vid fältstudien undersöktes hur kyrkans solcellspaneler förhöll sig till kyrkomiljön. Då parkering ligger i norr och entrén i väst så syntes inte anläggningen vid en första anblick, detta då den är monterad på det södra takfallet. Däremot så var anläggningen synlig på kyrkans södra sida, både på nära håll och på avstånd. Anläggningen hade dock en mörk kulör och monterat med diskreta ramar (se bilaga 2).¹³⁸

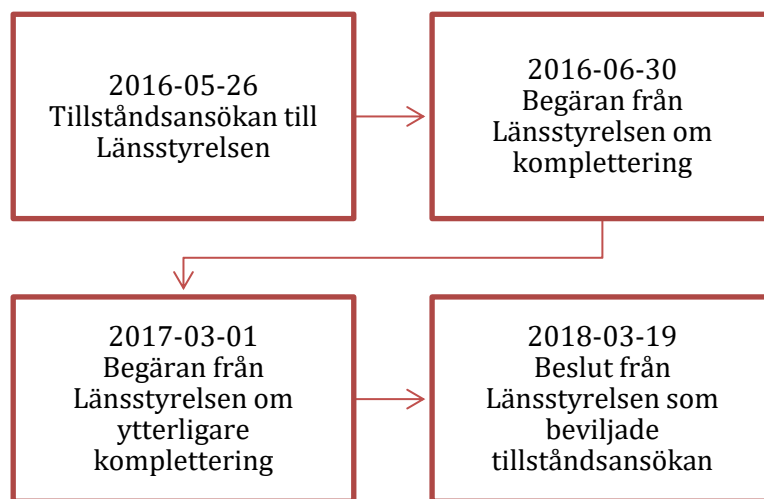
Invändigt i tornet noterades att befintliga kabeldragningar har kunnat nyttjats såväl som att nya har dragits vilket inneburit ingrepp i murverket (se bilaga 2). Däremot så har inga hålföringar gjorts i murverket för att leda in kabeln från solcellspanelerna in till växelriktaren utan den förs in genom ett kopparrör via tornluggen.¹³⁹

Handläggningsprocessen

Håsjö pastorat har länge varit engagerade i miljörelaterade frågor. Församlingen har deltagit i Svenska kyrkans projekt ”Etik och energi”, de har köpt andelar i en vindkraftspark samt gjort en energiinventering och eliminerat oljeuppvärmningen inom pastoratet.¹⁴⁰

Lennart Raswill, kyrkoherde i Håsjö pastorat, menar vidare att den ekonomiska faktorn har haft en roll i arbetet med att minska energiförbrukningen då kyrkans uppgift är att sprida evangeliet, inte förvalta byggnader.¹⁴¹

Denna ekologiska och ekonomiska drivkraft föranledde till att församlingen i maj 2016, efter samråd med Länsstyrelsen i Jämtland län, ansökte om tillstånd till installation av solcellspaneler på Stuguns nya kyrka.¹⁴²

Figur 5 Flödesschema över handläggningsprocessen. Illustration: Humla Piltto Dahl

Innan pastoratet ansökte om tillstånd till installation av solcellspaneler skickade de en förfrågan för samråd till Länsstyrelsen i Jämtlands län. Efter samråd med

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Raswill, Lennart, kyrkoherde vid Stuguns nya kyrka, intervju, Stugun, 2019-04-08

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid.

länsstyrelsen tog pastoratet fram underlag till en tillståndsansökan som skickades in i mars 2016.¹⁴³

Länsstyrelsen begärde i slutet av juni in en komplettering på den inkomna tillståndsansökan. Länsstyrelsen menade att ansökan inte innehöll tillräckligt med information för att de skulle kunna ta ställning i frågan. Länsstyrelsen begärde bland annat komplettering i form av en kulturhistorisk konsekvensbeskrivning, produktbeskrivning, monteringsanvisning samt en redogörelse för varför anläggningen inte kunde placeras på någon av de närliggande byggnaderna.¹⁴⁴ Hålsjö pastorat skickade in begärda kompletteringar i september 2016.

I redogörelsen för varför anläggningen inte kunde monteras på någon annan byggnad skrev de:

”De byggnader som finns i närheten av kyrkan är kyrkstallarna och sockenstugan. Båda dessa byggnader har gavlar mot söder vilket medför att taken är i östlig och västlig riktning. Detta begränsar möjligheten att ta till vara på solens instrålning.

Kyrkstallarna ligger i och för sig utanför kyrktomten, men är i sin utformning och läge iögonfallande. Eventuella solceller på dessa skulle vara betydligt mera synliga än solceller på kyrktaket.”¹⁴⁵

I mars 2017 begärde länsstyrelsen in ytterligare komplettering gällande tillståndsansökan. Länsstyrelsen menade att påverkan på byggnadens kulturhistoriska värden inte var tillräckligt utredd i den kulturhistoriska konsekvensanalysen. Handlingarna behövde därför kompletteras med en tydligare beskrivning av åtgärdens påverkan på de kulturhistoriska värdena.¹⁴⁶

Ett yttrande från Jamtli, Jämtlands läns museum, skickades in som ytterligare komplettering i juni 2017.

I mars 2018 beviljade Länsstyrelsen i Jämtlands län Hålsjö pastorats tillståndsansökan om att montera solcellspaneler på Stuguns nya kyrka.¹⁴⁷

Beslutet har inte överklagades inte och solcellspanelerna är idag monterade och i drift.

¹⁴³ Raswill, Lennart, Kyrkoherde vid Stuguns kyrka, intervju, Stugun, 2019-04-08

¹⁴⁴ Länsstyrelsen i Jämtlands län, begäran, dnr 433-4263-2016, 2016-06-30

¹⁴⁵ Raswill, Lennart, Kyrkoherde vid Stuguns kyrka, Bilaga, dnr 433-4263-2016

¹⁴⁶ Ibid.

¹⁴⁷ Ibid.

Resultat

I följande komparationsmatriser redovisas skillnader mellan fallen Fläckebo och Stugun. Matriserna ligger sedan till grund för den komparativa analysen som genomförts med analysmetoden ”Most Similar Systems Design” (MSSD).

Tabell 1:1 Grundläggande aspekter

Faktorer		Fläckebo kyrka	Stuguns nya kyrka	Jämförelse
Bakgrundsfaktorer:	Ärende	Tillståndsansökan till länsstyrelsen ang. installation av solcellspaneler	Tillståndsansökan till länsstyrelsen ang. installation av solcellspaneler	Likhet
	Byggnadstyp	Kyrka	Kyrka	Likhet
	Lagskydd	KML 4 kap. Kyrkligt kulturminne	KML 4 kap. Kyrkligt kulturminne	Likhet
Oberoende faktorer:	Objekt	Fläckebo kyrka Fläckebo klockarbol 1:3 Fläckebo socken Sala kommun	Stuguns nya kyrka Ragunda Stugbyn 5:16 Stuguns socken Ragunda kommun	Skillnad
	Län	Västmanlands län	Jämtlands län	Skillnad
	Stift	Västerås stift	Härnösands stift	Skillnad
	Pastorat	Västerfärnebo Fläckebo	Håsjö	Skillnad

Tabell 1:2 Tekniska aspekter

Faktorer		Fläckebo kyrka	Stuguns nya kyrka	Jämförelse
Oberoende faktorer:	Takkonstruktion	Brutet sadeltak	Sadeltak	Likhet
	Taktäckning	Falsplåt	Falsplåt	Likhet
Beroende faktor:	Reversibel montering	Ja	Ja	Likhet
	Infästning av solcellspaneler	Klämma i takets falsar	Klämma i takets falsar	Likhet
	Kulör på solcellspanel	Svart	Svart	Likhet
	Ny håltagning i fasad	Nej	Nej	Likhet
	Ny kabeldragning exteriört	Nej	Nej	Likhet
	Ny kabeldragning interiört	Ja	Ja	Likhet
	Anläggning m ²	150 (fullt utbyggd)	81,3	Skillnad
	Elförbrukning kWh/år	2004 - 50 000	2017 – 125 268	Skillnad
	Produktion kWh/m ²	100	130	Likhet

Tabell 1:3 Handläggningsprocessen

Faktorer		Fläckebo kyrka	Stuguns nya kyrka	Jämförelse
Beroende faktor:	Samråd med länsstyrelsen före tillståndsansökan	Nej	Ja	Skillnad
	Beslut från länsstyrelsen	Avslag	Bifall	Skillnad
	Begäran om komplettering	Nej	Ja	Skillnad
	Avgörande i Länsrätten	Ja	Nej	Skillnad
	Avgörande i Kammarrätten	Ja	Nej	Skillnad
	Avgörande i Högsta förvaltningsdomstolen	Ja	Nej	Skillnad

Analys

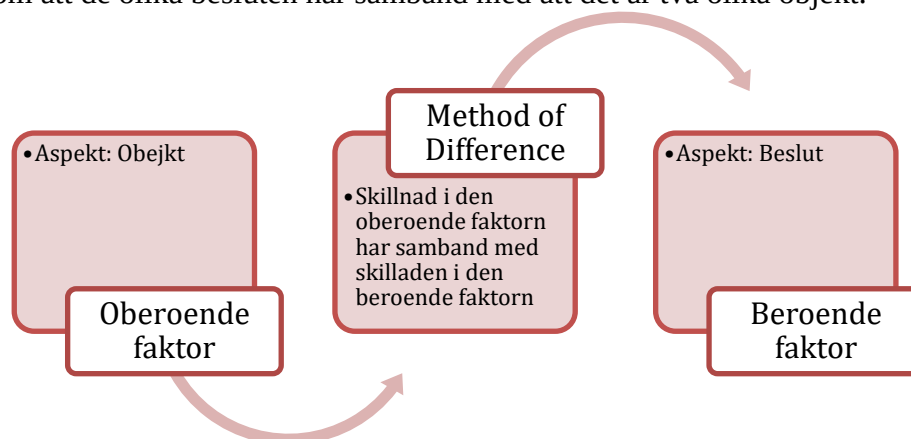
Analys av den komparativa fallstudien görs med analysmetoden ”Most Similar Systems Design” (MSSD) för att förklara skillnader mellan fallen. Analysen besvarar således frågeställningen ”Vad skiljer den nekade tillståndsansökan för solcellspaneler på Fläckebo kyrka och den beviljade tillståndsansökan vid Stuguns nya kyrka åt?”.

Analys av oberoende faktorer

Analysen inleds med att identifiera och analysera skillnader bland de oberoende faktorerna då det är dessa faktorer som kan antas påverka de beroende faktorerna. Vid skillnader i den oberoende faktorn används kriteriet ”Method of Difference” för att konstatera om olikheterna har samband med skillnaderna i den beroende faktorn.

Att fallen berör två olika objekt innebär bland annat att fallen har olika förutsättningar. Det vill säga, de besitter olika värden, speglar olika arkitektoniska uttryck, befinner sig i olika kulturmiljöer etcetera vilket i sin tur kan påverka utfallet av tillståndsansökan.

Fallen må ha likheter i många relevanta aspekter så som taktäckning, reversibilitet och infästning men tillståndsansökningar enligt KML provas alltid individuellt och förutsättningarna för varje objekt är unikt. Därför kan en slutsats dras om att de olika besluten har samband med att det är två olika objekt.

Figur 6 Illustration: Humla Piltto Dahl

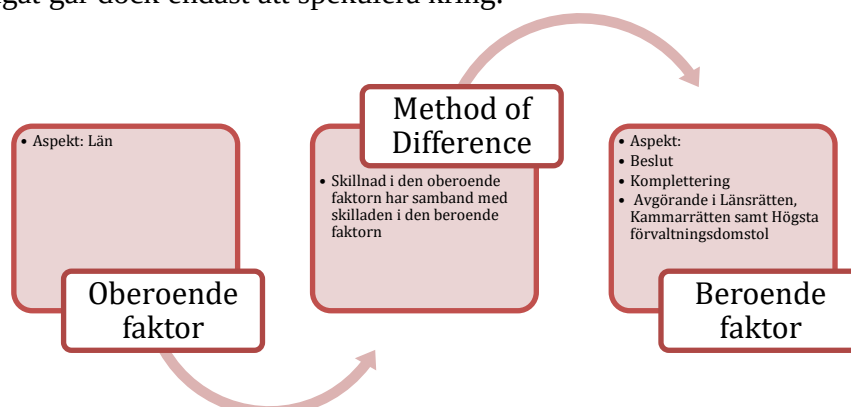
Att de undersökta fallen tillhör olika län och därmed två olika länsstyrelser kan även det ha påverkat beslutet. Länsstyrelsen i Västmanlands län och Jämtlands län representerar, precis som övriga 20 länsstyrelser ute i landet, regeringen och de ska verka för en säker tillämpning av bland annat KML. Trots att en rättssäker opartiskhet ska verka så handläggs ärenden av olika fysiska personer och genom denna skillnad så uppstår en skillnad mellan länen. De som handlägger ärenden kan omedvetet eller medvetet påverka handläggningen.

I intervjuerna med Lennart Raswill och Mats Fläckerud märktes en tydlig skillnad i hur relationen till handläggaren varit. Raswill upplevde en god relation och stor sammarbetavilja från Länsstyrelsen i Jämtlands län. Fläckerud vill däremot minnas en kärvare relation.

Handläggaren på länsstyrelsen och dess personliga inställning till den ansökande eller solenergi kan därför förklara varför det skiljer sig åt i aspekterna

samråd samt komplettering och därigenom även beslut. Finns det en ambition hos handläggaren att hjälpa den sökande att få igenom sin tillståndsansökan är det troligare att samråd och kompletteringar genomförs istället för att ett direkt avslag ges.

Att det rör sig om olika län och därigenom även olika länsstyrelser klargör även för skillnaden när det kommer till aspekten avgöranden i Kammarrätten. Denna olikhet förklaras av att Länsstyrelsen i Västmanlands län skickade in beslutet till RAÄ inom den tidsram som krävdes enligt KMF och mottog därigenom både yttrande och, efter Länsrättens avgörande, en överklagan. Beslutet från Länsstyrelsen i Jämtlands län skickades däremot inte in i tid enligt RAÄ. En överklagan var således inte möjlig från RAÄ:s sida. Huruvida de hade överklagat går dock endast att spekulera kring.

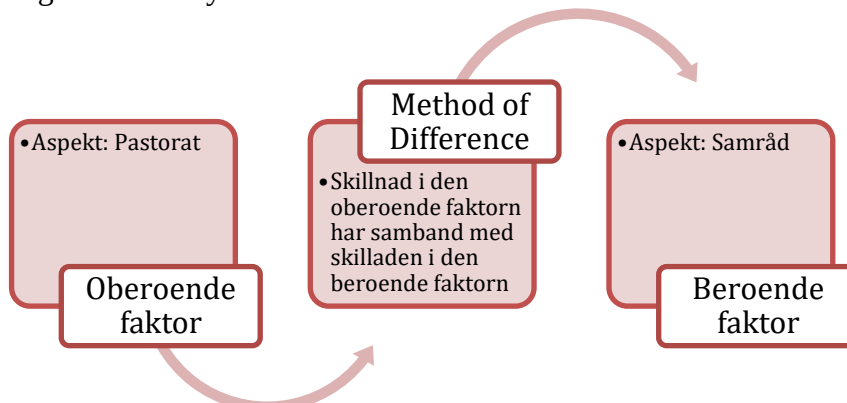
Figur 7 Illustration: Humla Piltto Dahl

De två fallen tillhör även två olika pastorat vilket kan konstaterats ha påverkat skillnaden i huruvida samråd med länsstyrelsen genomförts före tillståndsansökan eller ej. Sambandet kan konstateras då det är tillståndssökande som även kontaktar om samråd och i de undersökta fallen är det pastoratet som är sökande.

Kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat ansökte om tillstånd utan ett inledande samråd. Detta ledde till att yttranden från Länsstyrelsen i Västmanlands län, RAÄ och Västmanlands läns museum kom först efter tillståndsansökan.

Håsjö pastorat inledde med att skicka in en förfrågan till Länsstyrelsen i Jämtlands län och tog först efter samrådet fram underlag för tillståndsansökan.

Denna skillnad kan ha samband med ovan nämnda aspekt, att länen skiljer sig och därigenom länsstyrelserna och relationen till densamma.

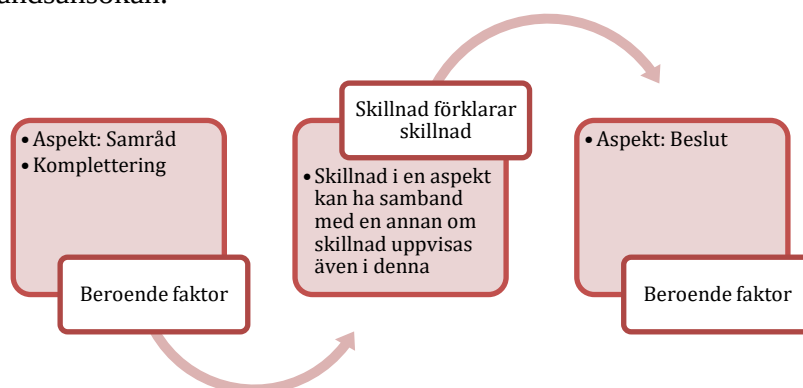
Figur 8 Illustration: Humla Piltto Dahl

Analys av beroende faktorer

För att analysera skillnader mellan de beroende faktorerna används kriteriet ”skillnad förklarar skillnad” för att konstatera samband mellan de aspekter som skiljer sig åt.

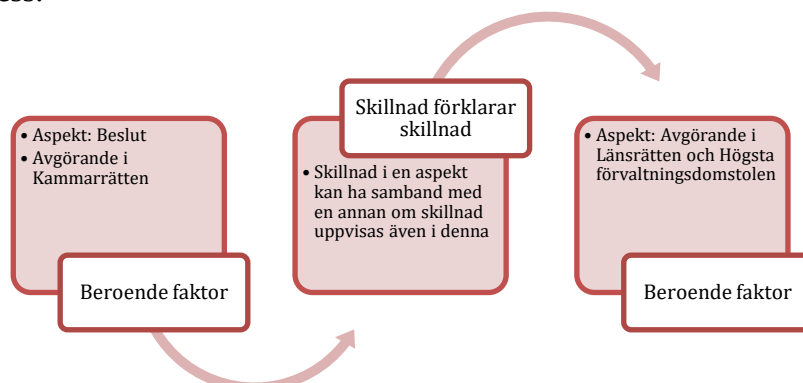
Som nämnts ovan skiljer det sig åt huruvida de olika pastoraten genomförde samråd innan tillståndsansökan. Denna skillnad gällande samråd kan vidare konstaterats ha samband med skillnaden gällande beslut. Det går dock endast att spekulera huruvida utfallet för tillståndsansökan för Fläckebo kyrka hade påverkats om de genomfört samråd före ansökan.

Skillnaden i besluten kan även ha ett samband med aspekten gällande komplettering. Stuguns nya kyrka gavs, som tidiga nämnts, möjlighet att komplettera sin tillståndsansökan två gånger och Fläckebo kyrka fick ett direkt avslag utan möjlighet till komplettering. Precis som i aspekten gällande samråd går det endast att spekulera huruvida kompletteringar hade påverkat utfallet för tillståndsansökan.

Figur 9 Illustration: Humla Piltto Dahl

Aspekterna gällande beslut samt avgörande i Kammarrätten förklarar skillnaderna när det kommer till aspekterna om avgörande i Länsrätten samt Högsta Förvaltningsdomstolen. Detta då Kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat inte var tillfreds med utfallet och valde att överklaga beslutet. Handläggningsprocessen för Stuguns nya kyrka genomfördes utan en rättslig process.

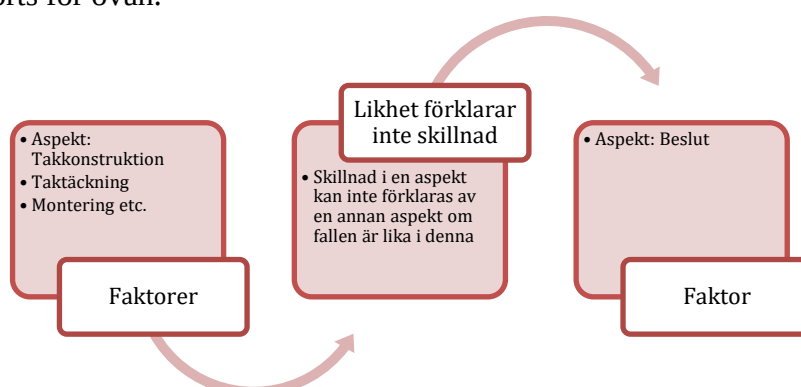

Figur 10 Illustration: Humla Piltto Dahl

Många likheter

Samband mellan de undersökta fallen kan konstateras genom kriteriet ”likhet förklarar likhet” genom att båda byggnaderna är kyrkliga kulturminnen. Detta förklarar således aspekten gällande ärende, att det avser en tillståndsansökan hos länsstyrelsen. Det är dock den enda likheten som kan förklaras av en annan likhet.

I resterande aspekter där likhet har identifierats kan samband inte fastställas, detta genom kriteriet ”likhet förklarar inte skillnad”. Det vill säga, att de två jämförda fallen har fått olika utfall på sina tillståndsansökningar kan inte förklaras av att de har liknande aspekter gällande takkonstruktion, taktäckning, montering, infästning, kulör på solcellspaneler etcetera. Skillnaden mellan fallen måste således bero på någon annan aspekt. Sannolikt någon av de skillnader som redogjorts för ovan.

Figur 11 Illustration: Humla Piltto Dahl

4 Diskussion

Syftet med undersökningen har varit att studera om praxis vid handlägningsprocessen för tillståndsansökningar gällande solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen har förändrats sedan avgörandet för Fläckebo kyrka i Högsta förvaltningsdomstolen 2007. Undersökningen har bekräftat att rättspraxis inte har förändrats. Däremot så har undersökningen konstaterat att praxis vid handlägningsprocesserna kan se olika ut. Och denna skillnad kan påverka utfallen av tillståndsansökningarna.

Undersökningen har även haft som mening att studera om synen på solcellspaneler har förändrats hos Svenska kyrkan, länsstyrelserna och RAÄ under de senaste tio åren. Svenska kyrkans syn på solcellspaneler har inte förändrats under de senaste tio åren, de har sedan 2008 arbetat aktivt för att implementera solenergi i skyddade kyrkomiljöer.

RAÄ och landets länsstyrelser syn på solcellspaneler ställs ständigt i relation till regleringsbrevet där det fastställs vilken riktning de ska arbeta mot. I dagsläget ska RAÄ och länsstyrelserna verka för att nå de globala hållbarhetsmålen. Men undersökningen har kunnat konstatera att mål inte, hierarkiskt sett, går före lag. Detta innebär att lagskyddet i KML står över installation av solcellspaneler om syftet är att nå ett hållbarhetsmål som till exempel hållbar energi för alla. Däremot så finns aktualitetsprincipen som innebär att åtgärder som främjar församlingarnas vidare verksamhet kan tillåtas. Det innebär att tillstånd för installation av solcellspaneler kan ges om det främjar församlingens verksamhet.

I slutet av 1800-talet diskuterades värmeinstallationernas vara eller icke vara i kyrkobyggnaderna och idag är det en liknande debatt men som istället handlar om solcellspanelernas vara eller icke vara på kyrktaken. Frågan jag ställer mig är, varför solcellspanelerna ska monteras just på de skyddade kyrkobyggnaderna?

Energi kan inte skapas men den kan omvandlas vilket är just vad solceller gör. En solcellspanel omvandlar solens strålningsenergi till elektrisk energi som sedan kan omvandlas till värmeenergi och därigenom värma upp kyrkobyggnader. Men elektrisk energi går att transportera. Solcellspaneler måste därför inte vara fysiskt placerade på taket av den byggnad som de ska försörja. Men det är onekligen ett symboliskt ställningstagande från församlingarnas sida, när solcellspanelerna placeras på taket och kyrkorna får sin energi från ovan.

Undersökningen har, utöver de två satta frågeställningarna, försökt att förstå om ökningen av tillståndsansökningar och beviljade ansökningar gällande solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen beror på om det är lättare att få tillstånd idag än det var för tio år sedan. Svaret på den frågan är nej, det är inte lättare.

Det prejudikat som sattes vid avgörandet för Fläckebo kyrka i Högsta förvaltningsdomstolen 2007 har sannolikt påverkat landets församlingar och pastorats incitament att ansöka om tillstånd till solcellspaneler. Det kan förklara varför antalet ansökningar har legat på en låg nivå fram till idag.

När Stuguns nya kyrka beviljades tillstånd till installation av solcellspaneler öppnade de upp för tanken på solenergi igen. En förändrad samhällsdebatt om miljön och Svenska kyrkans strävan mot mer förnyelsebar energi har troligen även det bidragit till det ökade antalet tillståndsansökningar som det syns en tendens till hos länsstyrelserna. Och med ökat antal ansökningar lär även antalet

tillstånd, likväl som avslag, öka. Detta då det enligt KML är svårt, men inte omöjligt, att förvanska, förstöra eller förminska kyrkliga kulturminnen.

Undersökningen har genomförts som en komparativ fallstudie där tillståndsansökan och efterföljande handläggning gällande solcellsinstallation för Fläckebo kyrka jämfördes med detsamma för Stuguns nya kyrka.

Metoden, en komparativ fallstudie och analys med MSSD, underlättade jämförelsen mellan fallen. De olika kriterierna gjorde att samband kunde dras mellan flera olika faktorer samtidigt som samband kunde uteslutas. Kriterierna och komparationsmatrisen skapade en läsbar struktur när flera faktorer och aspekter ställdes mot varandra.

De två fallen valdes ut då Fläckebo kyrka var det fallet som satte prejudikat för solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen och Stuguns nya kyrka var det första fallet som fick tillstånd trots den vägledande rättspraxis.

Inledningsvis var fallen ekvivalenta, det visade sig snart att handläggningen vid Stuguns nya kyrka troligen inte gått rätt till. RAÅ menar att de inte fick in en kopia på beslutet för Stuguns nya kyrka från länsstyrelsen samtidigt som Länsstyrelsen i Jämtlands län menar att de, i enlighet med deras rutiner, skickade in en kopia samma dag som beslutet fattades. Detta har försvårat analysen av komparationsmatrisen då det slutgiltiga avgörandet för Stuguns nya kyrka kan ha sett helt annorlunda ut om RAÅ fått en kopia på beslutet.

Den komparativa fallstudien har genomförts trots denna miss i kommunikationen som uppstått mellan länsstyrelsen och RAÅ. Detta då resultatet från komparationsmatrisen kan ge en indikation på vad som sker om RAÅ inte får ta del av de beslut som tas av länsstyrelserna i enlighet med KML.

Vidare har undersökningen påvisat intressanta likheter och skillnader som har väckt många funderingar.

Vid intervjuerna med Lennart Raswill, kyrkoherden på Stuguns nya Kyrka, och Mats Fläckerud, Kyrkvaktmästare vid Fläckebo kyrka, märktes en tydlig skillnad i relationen till respektive länsstyrelse. Raswill hade som tidigare nämnts upplevt en god relation till handläggaren på länsstyrelsen och använde tilltalsnamn på handläggaren när han syftade på just länsstyrelsen. Detta stod i kontrast till hur Fläckerud mindes relationen till länsstyrelsen. Under samtalet med Fläckerud upplevde jag att relationen till länsstyrelsen varit mer kärv. Det är inte utan att man undrar, påverkade personkemin handläggarens beslut? Kan det vara så att handläggaren på Länsstyrelsen i Jämtlands län var mer välvilligt inställd till pastoratet i sig och kanske till solenergi överlag och därmed hjälpte den ansökande mer på traven genom samråd och möjlighet till kompletteringar? Till skillnad från handläggaren på Länsstyrelsen i Västmanlands län som avslog ansökan direkt?

Västmanlands läns museums byggnadsantikvarie Rolf Hammarström lade fram i sitt yttrande att förslaget om solcellspaneler på Fläckebo kyrka borde bearbetas och utredas ytterligare. Trots detta avslog Länsstyrelsen i Västmanlands län kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorats tillståndsansökan utan att begära in kompletteringar. Detta till skillnad från Håsjö pastorat som fick möjlighet att komplettera sin tillståndsansökan två gånger.

Varför fick kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat ett direkt avslag till skillnad från tillståndsansökan för Stuguns nya kyrka som beviljades efter två kompletteringar? Det är en komplicerad fråga att besvara, framförallt då RAÅ

menar att de inte fick in beslutet gällande Stuguns nya kyrka från länsstyrelsen samtidigt som Länsstyrelsen i Jämtlands län menar att de, i enlighet med deras rutiner, skickade in en kopia samma dag som beslutet fattades.

Hade beslutet för Stuguns nya kyrka överklagats av RAÄ om de fått möjlighet? Och vad hade i så fall utfallet av en sådan överklagan kunnat leda fram till? Detta är frågor som det endast går att spekulera runt. Men för att göra detta, måste man ändå känna till de många likheter i de båda ärendena som vid tiden för Fläckebo kyrka ledde till ett avslag på tillståndsansökan.

I fallet med Fläckebo kyrka framhävde RAÄ att modern teknik, till exempel i form av solcellspaneler, kunde verka störande och leda till att kyrkobyggnaden upplevdes som mer profan. Modern teknik skulle även ställa krav på en ökad brandberedskap och säkerhet. Just denna moderna, enligt RAÄ, profanerande och brandfarliga teknik har nu tillåtits i Stuguns nya kyrka.

RAÄ menade även att solcellspaneler på Fläckebo kyrka skulle påverka kyrkans exteriör negativt på grund av materialolikheter, nivåskillnader, ljusskiftningar och reflexer. Samtliga av dessa faktorer förekommer vid Stuguns nya kyrka.

Även Länsstyrelsen i Västmanlands län framförde att solcellspaneler på Fläckebo kyrka skulle förvanska kyrkans exteriöra utseende och ålderdomliga kyrkomiljö. Fältstudier vid Fläckebo kyrka gav möjlighet att studera takfallet från kyrkogården så som en kyrkobesökare skulle uppleva det. Det södra övre takfallet, som var det aktuella för solcellspaneler, syntes inte från kyrkogården utan jag behövde ta mig ca 300 meter i sydlig riktning för att få sikt över det över takfallet. Detta till skillnad från Stuguns nya kyrka där de installerade solcellspanelerna är väl synliga från kyrkogården.

Länsstyrelsen i Västmanlands län motiverade även sitt beslut med att installationen skulle kräva såväl kabeldragningar som håltagningar i medeltida murverk vilket ansågs som olämpligt. Vid fältstudierna av Fläckebo kyrka kunde jag dock konstatera redan befintliga kabelstråk som skulle kunnat nyttjas vid en installation. Vid Stuguns nya kyrka hade däremot nya kabeldragningar tillåtits invändigt för installationen. Anser länsstyrelserna att det är mer acceptabelt att göra ingrepp i kulturhistoriskt värdefulla kyrkor från 1800-talets andra hälft än i kyrkor med medeltida ursprung? Dessa byggnader skyddas trots allt av samma lag. Visserligen görs individuella bedömningar men då landsbygdskyrkor av tegel är sällsynt i Jämtlands län kan det tyckas besynnerligt att just teglet inte värderas högre.

RAÄ ansåg även att det, gällande Fläckebo kyrka, vore rent olämpligt att fästa solcellspanelerna med klämmor i plåttakets falsar. Det är dock precis samma metod som vid Stuguns nya kyrka.

Så antagligen skulle RAÄ valt att överklaga beslutet om de haft möjlighet. Stuguns nya kyrka skulle eventuellt beviljats tillstånd även vid ett överklagande. Men en överklagan skulle ge RAÄ tillfälle att förtälja hur deras principiella syn på solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen ser ut idag.

Slutsatser

Kulturmiljölagen har inte förändrats sedan avgörandet för Fläckebo kyrka i Högsta förvaltningsdomstolen 2007 och tolkningen ska inte ha förändrats enligt länsstyrelserna och RAÄ. Däremot skiljer sig praxis vid KML-ärenden åt beroende på vem som handlägger ärendet.

Även pastoratens och församlingarnas incitament att söka tillstånd för solcellspaneler har ökat genom det beviljade tillståndet för Stuguns nya kyrka. En förändrad samhällsdebatt med stor fokus på miljöfrågan driver sannolikt även på de sökande.

Undersökningen har, utöver de satta frågeställningarna, försökt förstå om ökningen av tillståndsansökningar och beviljade ansökningar gällande solcellspaneler på kyrkliga kulturminnen beror på om det är lättare att få tillstånd idag än för tio år sedan. Svaret på den frågan är nej, det är inte lättare.

Undersökningen kan vidare konstatera att de studerade fallen skiljer sig åt gällande handlägningsprocesserna vilket kan ha påverkat utfallen av tillståndsansökningarna.

Fläckebo kyrka är belägen i en välbevarad kyrkomiljö vilket kan förklara varför de fick avslag på sin tillståndsansökan. Det är dock svår att dra någon generell slutsats då beslutet för Stuguns nya kyrka inte kunde överklagas av RAÄ.

Om beslutet för Stuguns nya kyrka hade överklagats av RAÄ, och avslagits, så hade undersöknings slutsats blivit att fallen inte skiljer sig åt. Detta då de har många liknande aspekter.

Om beslutet hade överklagats och ändå getts tillstånd hade vi idag kanske fått nytt prejudikat och uttalande från RAÄ om deras principiella inställning till solenergi på kyrkliga kulturminnen. Detta skulle således kunnat visa på en ny syn på solcellspaneler. Men detta går i dagsläget enbart att resonera kring.

Förslag till fortsatt forskning

Ett självklart steg i den fortsatta forskningen är att vidareutveckla komparationsmatrisen och komplettera den mer fler fall. Detta för att kunna nå ett mer utvecklat och säkrare resultat i undersökningens övergripande frågeställning, om det ökade antalet av tillstånd samt ansökningar gällande solcellspaneler på skyddade kyrkobyggnader beror på att det är lättare att få tillstånd idag än för tio år sedan? Exempel på fall skulle kunna vara Virke kyrka då det är den andra kyrkan i ordningen som fått tillstånd till att installera solcellspaneler, dock integrerade solcellspaneler.

Vidare bör de skatteregler och bidrag som gäller för energieffektivisering och konvertering till förnyelsebara energikällor studeras. Detta då det tycks tolkas av sökande att solcellspanelerna måste placeras på den aktuella byggnaden som ska försörjas med energin. Hur påverkar den tolkningen implementeringen av solenergi på kulturhistoriskt värdefulla byggnader?

Vidare så står det i avgörandet för Fläckebo kyrka:

”Kammarrätten finner att installationen av det aktuella solelsystemet är en sådan åtgärd som kräver tillstånd enligt 4 kap. 3§ kulturminneslagen. Nämnda lagrum

reglerar tillståndspliktens omfattning, men ger inte någon närmare ledning för bedömning av vilka åtgärder som bör tillåtas eller inte.” ... ”Lagtext och förarbeten ger ingen direkt vägledning när det gäller att bedöma vad som anses som en kyrkobyggnads eller kyrkotomts kulturhistoriska värde eller vad som krävs för att en sådan byggnad eller tomt skall kunna anses förvanskad.”

Det vore därför av intresse att undersöka om det fortfarande inte finns någon vägledning för bedömning i dessa frågor samt om lagen kan bli tydligare.

Vidare bör rutinerna för vidarebefordring av beslut från länsstyrelserna till RAÄ studeras. Ser rutinerna olika ut och hur kan det påverka RAÄ:s överinseende i kulturvårdsarbetet?

Slutligen bör det undersökas om kommunikationsproblem mellan sökande och länsstyrelse kan påverka den offentliga förvaltningsuppgiften.

5 Referenslista

Otryckt material

Internetkällor

Bebyggelseregistrets hemsida

- <http://www.bebyggelseregistret.raa.se/bbr2/byggnad/visaExterior.raa?byggnadBeskrivningId=21720000139135&byggnadId=21400000441298>
– 2019-02-09

Boverkets hemsida

- <https://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/forvanskningssforbudet/> - Hämtad 2019-05-22

Lagen.nu

- RÅ 2007:75

Nationalencyklopedins hemsida

- <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/fallstudie> - Hämtad 2019-04-17
- https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/j%C3%A4mf%C3%B6rande-metod?fbclid=IwAR3g_h7sF77PwB2uoMFvC5IVbXwiz5TSiCDppmAxbNjkBrr0ucNEvnF6Ykk – Hämtad 2019-04-17

Riksantikvarieämbetets hemsida

- <https://www.raa.se/om-riksantikvarieambetet/det-har-gor-riksantikvarieambetet/> - Hämtad 2019-05-22
- <https://www.raa.se/lagar-och-stod/kulturmiljologen-kml/kyrkliga-kulturminnen-4-kap/> Hämtad 2019-04-23
- <https://www.raa.se/kulturarv/byggnader/kyrkor/> Hämtad 2019-04-23

Riksdagens hemsida

- <https://www.riksdagen.se/sv/sa-funkar-riksdagen/demokrati/grundlagarna/> - Hämtad 2019-05-20

Statistiska centralbyråns hemsida

- https://www.scb.se/Statistik/MI/MI0810/2010A01X/MI0810_2010A01X_SM_MI38SM1202.pdf - Hämtad 2019-05-27

Sveriges domstolars hemsida

- <http://www.domstol.se/Om-Sveriges-Domstolar/Sveriges-Domstolars-pessrum/Nyhetsarkiv/2009/23-lansratter-blir-tolv-forvaltningsratter/> - Hämtad 2019-05-09
- <http://www.domstol.se/Om-Sveriges-Domstolar/Domstolarna/Kammarratt/> - Hämtad 2019-05-22
- <http://www.hogstaforvaltningsdomstolen.se/> - Hämtad 2019-05-22

Svenska kyrkans hemsida

- <https://www.svenskakyrkan.se/agenda2030> - Hämtad 2019-05-17
- <https://www.svenskakyrkan.se/statistik> - Hämtad 2019-05-27

United Nations Development Programme's hemsida

- <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-7-hallbar-energi-alla/> - Hämtad 2019-05-20

Personlig kommunikation

Mejlkorrespondens

- Burman, Mattias, Stiftantikvarie vid Luleå stift, mejl 2019-04-01
- Forssblad, dag, Stiftantikvarie vid Strängnäs stift, mejl 2019-04-03
- Haas, Jonas, Antikvarie vid Länsstyrelsen i Skånes län, mejl 2019-05-10
- Larsson, Hugo, Antikvarie vid Länsstyrelsen i Östergötlands län, mejl, 2019-05-10
- Strähle, Johan, Stiftingenjör vid Västerås Stift, mejl 2019-04-02

Intervju

- Fläckerud, Mats, kyrkvaktmästare vid Fläckebo kyrka, intervju, Västerfärnebo, 2019-04-09
- Gelotte-Fernández, Hanna och Åberg, Nils, Riksantikvarieämbetet, intervju, Visby, 2019-04-25
- Raswill, Lennart, kyrkoherde vid Stuguns nya kyrka, intervju, Stugun, 2019-04-06

Fältstudie

- Piltto Dahl, Humla, Fältstudie, Fläckebo Kyrka, Västerfärnebo, 2019-04-09
- Piltto Dahl, Humla, Fältstudie, Stuguns nya kyrka, Ragunda, 2019-04-08

Föreläsning

- Isola, Oiva, Föreläsning; Lagstiftning kring kulturvården, Uppsala universitet, Campus Gotland, Visby, 2018-03-26
- Ryding, Otto; Antikvarie, Boverket, föreläsning, Uppsala universitet, Campus Gotland, Visby, 2017-11-23

Akademisk avhandling

- Hansen, Niklas, 'Solceller i skyddade kyrkomiljöer: En studie om solelproduktion och kulturmiljöskydd på kyrkor', Avhandling, 2017
- Svanström, Karin, 'Solenergi i kulturhistoriskt värdefull bebyggelse', Examensarbete, 2010

Dokument

- Betänkande 2008:8 Ekonomi och egendomsutskottet
- Kammarrätten i Stockholm, dom, mål nr 8100-04
- Kulturhistorisk karaktäristik, Fläckebo kyrka, Västerås stift, 2004
- Kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat, dokument: "Angående nätanslutet solel-system för Fläckebo kyrka.", dnr 433-2768-04

- Kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat, dokument: ”Projektplan ang. solceller på Fläckebo kyrkas tak.”, dnr 433-2768-04
- Kyrkonämnden i Västerfärnebo Fläckebo pastorat, överklagan, dnr 433-10372-04
- Länsrätten Västmanlands län, dom, mål nr 2035–04
- Länsstyrelsen i Jämtlands län, begäran, dnr 433-4263-2016, 2016-06-30
- Länsstyrelsen i Västmanlands län, beslut, dnr 433-2768-04
- Länsstyrelsen i Västmanlands län, yttrande, dnr 433-2768-04
- Proposition 2012/13:96 Kulturmiljöns mångfald
- Protokoll, Regionala samrådsgruppens arbetsutskott, Västerås stift, 2003-03-10
- Riksantikvarieämbetet, yttrande, dnr 312-1291-2004
- RÅ 2007:75
- SS-EN 15898:2011, Bevarande av kulturarv – Generella termer och definitioner, svensk standard
- Vägledning, Solenergi i skyddade kyrkomiljöer, Dnr Ks 2016/0075
- Västmanlands läns museum, yttrande, dnr VLM 020046

Flödesscheman

Samtliga flödesscheman är utförda av Humla Piltto Dahl

Tryckt material

Litteratur

- Bedoire, Fredric, Restaureringskonstens historia, Norstedt i samarbete med Kungl. Konsthögskolan, Stockholm, 2013
- Bell, Judith & Waters, Stephen, Introduktion till forskningsmetodik, 5., [uppdaterade] uppl., Studentlitteratur, Lund, 2016
- Broström, Tor, Svanström, Karin, ‘Solar Energy and Cultural-Heritage Values’, Low-Energy Architecture (LEA), World Renewable Energy Congress, Sweden, 2011
- Denk, Thomas, Komparativa analysmetoder, 1. uppl., Studentlitteratur, Lund, 2012
- Eriksson, T., Bergquist, L., ‘Solceller på kyrktaken – Med energifrågan i fokus klarar vi kyrkans framtid’, Västerås stift, 2007
- Génetay, Cissela och Lindberg, Ulf, Plattform Kulturhistorisk värdering och urval: Grundläggande förhållningssätt för arbete med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet, Rapport, Riksantikvarieämbetet, Stockholm, 2014
- Hedeneus, Fredrik och Persson, U. Martin & Sprei, Frances, Hållbar utveckling: nyanser och tolkningar, Upplaga 1, 2018
- Legné, Mattias och Geijer, Mia, Kulturarvet och komforten: inomhusklimatet och förvaltningen av kulturhistoriska byggnader och samlingar 1850–1985, Krilon, Klintehamn, 2015
- Macpherson, Hannah, Walking Methods in Landscape Research: Moving Bodies, Space of Disclosure and Rapport, Landscape Research, vol. 41/no. 4, (2016)

- Muñoz Viñas, Salvador, Contemporary theory of conservation, Elsevier Butterworth-Heinemann, Oxford, 2005
- Sandström, Sven, Dolda källor, Doxa, Lund, 1986

Lagar och författningar

- Kulturmiljöfördordning (1988:1188) SFS 1988:1188
- Kulturmiljölag (1988:950) SFS 1988:950
- Lag om ändring i regeringsformen SFS 2018:1903
- Plan- och bygglag (2010:900) SFS 2010:900

Bilagor

Bilaga 1

Bilder Fläckebo kyrka

Bilderna visar Fläckebo kyrka. Det övre takfallet syns inte från kyrkogården utan endast på den sista bilden som är tagen ca 300 meter från kyrkan. Foto: Humla Piltto Dahl

Bilaga 2

Bilder Stuguns nya kyrka

*Bilderna visar Stuguns nya kyrka samt växelriktare i tornrummet. Solcellsanläggningen är diskret men synlig från kyrkogården.
Foto: Humla Piltto Dahl*